

Arheološki lokaliteti i socio-ekonomski utjecaj turizma u ruralnim područjima

---

Hodak, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:191:321801>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI

Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu

Sveučilišni diplomski studij

IVANA HODAK

Arheološki lokaliteti i socio-ekonomski utjecaj turizma u ruralnim područjima

Archaeological sites and tourism socio-economic influence in rural areas

Diplomski rad

Opatija, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni diplomski studij
Menadžment u turizmu

Arheološki lokaliteti i socio-ekonomski utjecaj turizma u ruralnim područjima

Archaeological sites and tourism socio-economic influence in rural areas.

Diplomski rad

Kolegij: **Marketing turističke destinacije**

Student:

Ivana HODAK

Mentor: **Prof. dr. sc. LORENA BAŠAN**

Matični broj:

DS3297

Opatija, rujan 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI UNIVERSITY OF RIJEKA
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT
OPATIJA, HRVATSKA CROATIA

IZJAVA STUDENTA - AUTORA O JAVNOJ OBJAVI OBRANJENOG ZAVRŠNOG/DIPLOMSKOG/DOKTORSKOG RADA

Ivana Hodak
(ime i prezime studenta)

Ds3297,
(Matični broj studenta)

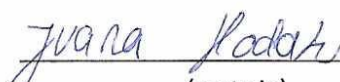
Arheološki lokaliteti i socio – ekonomski utjecaj turizma u ruralnim područjima

Izjavljujem da kao student - autor Diplomskog rada dozvoljavam Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci da ga trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim javnosti u cjelovitom tekstu u mrežnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci.

U svrhu podržavanja **otvorenog** pristupa završnim / diplomskim / doktorskim radovima trajno objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Sveučilišta u Rijeci, ovom izjavom dajem neisključivo imovinsko pravo iskorištavanja bez sadržajnog, vremenskog i prostornog mog Diplomskog rada kao autorskog djela pod uvjetima Creative Commons licencije **CC BY** Imenovanje, prema opisu dostupnom na <http://creativecommons.org/licenses/>.

Opatija, 11.9.2023.

Student - autor:

(potpis)

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Predmet i problem istraživanja.....	1
1.2. Cilj i svrha istraživanja.....	2
1.3. Ocjena dosadašnjih istraživanja	2
1.4. Metode istraživanja	3
1.5. Struktura rada	3
2. ULOGA ARHEOLOŠKIH LOKALITETA U RAZVOJU KULTURNOG TURIZMA.....	5
2.1. Važnost kulturne baštine kao atraktivnosti u privlačenju turista u destinacije.....	6
2.1.1. Turistička valorizacija kulturne baštine u destinacijama.....	8
2.1.2. Utjecaj kulturne baštine na razvoj turizma u ruralnim područjima	10
2.1.3. Valorizacija arheoloških lokaliteta u turističkoj destinaciji	11
2.2. Značaj arheoloških nalazišta za održivi socio-ekonomski utjecaj turizma.....	13
2.2.1. Arheološki turizam u ruralnim destinacijama	13
2.2.2. Važnost arheoloških nalazišta za socio-ekonomski razvoj turizma	14
2.3. Primjeri dobre prakse u prezentaciji kulturne baštine u zemljama Mediterana.....	16
2.4. Analiza stanja arheološkog turizma u Hrvatskoj.....	20
3. ANALIZA TURISTIČKE PONUDE I POTRAŽNJE OPĆINE RAKOVICA I ZNAČAJNOG KRAJOBRAZA BARAČEVE ŠPILJE	22
3.1. Geografska i demografska obilježja prostora Općine Rakovica	22
3.2. Kvalitativna i kvantitativna analiza turističke ponude Općine Rakovica	24
3.3. Turistički promet Baračevih špilja	28
4. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE - KORIŠTENJE ARHEOLOŠKIH LOKALITETA ZA UNAPRJEĐENJE SOCIO-EKONOMSKOG UTJECAJA TURIZMA NA RURALNIM PODRUČJIMA	31
4.1. Metodologija istraživanja	31
4.2. Uzorak istraživanja.....	33
4.3. Rezultati istraživanja	36
4.4. Diskusija rezultata istraživanja.....	43
4.5. Prepoznata ograničenja razvoja arheološkog turizma i provedenog istraživanja	45
4.6. Preporuke za unapređenje arheološkog turizma.....	47
5. ZAKLJUČAK	49
Literatura	51
Popis ilustracija	54
Prilozi	56

Sažetak

Arheološki lokaliteti imaju značajan socio-ekonomski utjecaj na ruralna područja kroz turizam. Osim što su važni za akademsku i znanstvenu zajednicu, arheološki lokaliteti imaju i turistički potencijal. Posjetitelji mogu doživjeti povijest na licu mjesta, istraživati ruševine i artefakte te se upoznati s kulturom i načinom života drevnih civilizacija, a oni koji dolaze posjetiti ove lokalitete donose ekonomsku korist lokalnoj zajednici kroz potrošnju u smještaju, restoranima, suvenirnicama i drugim uslugama. Osim toga, turizam može stvoriti nova radna mjesta za lokalno stanovništvo, poboljšati infrastrukturu i potaknuti očuvanje kulturne baštine. Ova vrsta turizma privlači ljude koji su zainteresirani za istraživanje prošlosti i otkrivanje tragova drevnih civilizacija. Arheološki turizam može imati značajan socio-ekonomski utjecaj na ruralna područja u kojima se nalaze arheološki lokaliteti. Također, arheološki turizam može pridonijeti očuvanju kulturne baštine i promicanju svijesti o povijesti i važnosti arheoloških nalazišta. Važno je da se arheološki turizam provodi na održiv način kako bi se zaštitili arheološki lokaliteti i osiguralo da budu dostupni i za buduće generacije.

Ključne riječi: arheološki turizam; arheološki lokaliteti; socio – ekonomski utjecaj; kulturni turizam

Summary

Archaeological sites have a significant socio-economic impact on rural areas through tourism. In addition to being essential for the academic and scientific community, archaeological sites also have tourism potential. Visitors can experience history on the site, explore ruins and artifacts, and learn about the culture and lifestyle of ancient civilizations. Those visiting these sites benefit the local community economically through spending on accommodation, restaurants, souvenir shops, and other services. In addition, tourism can create new jobs for the local population, improve infrastructure, and encourage the preservation of cultural heritage. This type of tourism attracts people who are interested in exploring the past and discovering traces of ancient civilizations. Archaeological tourism can have a significant socio-economic impact on rural areas where archaeological sites are located. Also, archaeological tourism can contribute to preserving cultural heritage and promoting awareness of the history and importance of archaeological sites. Archaeological tourism must be carried out sustainably to protect archaeological sites and ensure they are accessible for future generations.

Keywords: archaeological tourism; archaeological sites; socio-economic impact; cultural tourism

1. UVOD

Uvodna cjelina pobliže će opisati predmet i problem istraživanja ovog diplomskog rada, odnosno objasniti polazište na temelju kojeg su proizašle hipoteze za provođenje istraživanja. Na početku provedbe istraživanja, određeni su svrha i cilj te su na temelju istih postavljene istraživačke hipoteze. U strukturi rada opisana su poglavlja i tematika koju svako od pojedinih obrađuje.

1.1. Predmet i problem istraživanja

Danas su arheološka nalazišta lokalizirana na brojnim područjima i često se nalaze disperzirana po cijeloj geografskoj površini određenog mjesta, ne samo u rubnim dijelovima velikih gradova, već i u njihovim urbanim sredinama, ali i u udaljenijim ruralnim područjima. Arheološki lokaliteti u ruralnim područjima predstavljaju značajan potencijal za njihovu eksploataciju u turističke svrhe. Stoga se predmet istraživanja odnosi na nedovoljno razvijenu svijest o važnosti arheoloških nalazišta u turističkoj destinaciji i mogućnostima doprinosa arheoloških lokaliteta razvoju turizma u ruralnim područjima. Na području Općine Rakovica turizam se bazira na prirodnim resursima te su drugi oblici turizma kao i sama arheološka nalazišta poprilično zanemareni segment u ovom ruralnom području.

Problem istraživanja usmjeren je na utvrđivanje potencijala i mogućnosti afirmacije Baračevih špilja kao arheološkog lokaliteta sa ciljem unapređenja kulturnog turizma tog ruralnog područja.

Na temelju dosadašnjih istraživanja te u skladu s navedenim predmetom i problematikom istraživanja proizašle su slijedeće hipoteze:

- *H1: Turizam ima pozitivan učinak na primanja i imovinu pojedinaca i njihovih obitelji.*
- *H2: Razvoj turizma ima pozitivne ekonomske učinke za lokalno stanovništvo.*
- *H3: Turizam ima pozitivne ekološke i društvene učinke na razvoj Općine Rakovica.*
- *H4: Lokalno stanovništvo ima pozitivan stav prema razvoju arheološkog turizma.*
- *H5: Lokalno stanovništvo zadovoljno je sadržajima Javne ustanove Baračeve špilje.*

1.2. Cilj i svrha istraživanja

Cilj istraživanja u diplomskom radu jest istražiti teorijske komponente važnosti arheoloških lokaliteta kao segmenta kulturne baštine za unapređenje kulturnog turizma ruralnih područja te na aplikativnom primjeru kroz istraživanje stavova stanovništva Općine Rakovica spoznati potencijal tih nalazišta za socio-ekonomski razvoj turizma i njegova utjecaja na kvalitetu života tog stanovništva.

Svrha rada je ukazati na značajniju potrebu afirmacije Baračevih špilja kao arheološkog lokaliteta u turističke svrhe da bi se diverzificirala turistička ponuda te produžio boravak turista na tom području.

1.3. Ocjena dosadašnjih istraživanja

Dosadašnja istraživanja na temu arheoloških lokaliteta i socio-ekonomski utjecaj turizma u ruralnim područjima nisu provedena na području Općine Rakovica. Podloga provedenom empirijskom istraživanju bila su istraživanja "Dallen J. Timothy, Lina G. Tahan: *Archaeology and Tourism, Touring the Past*" i "Kusar, Devi Roza and Nishikawa, Yoshiaki, 2010., 'Heritage Tourism in Rural Areas: *Challenges for Improving Socio-economic Impacts*', *Asia Pacific Journal of Tourism Research*"

Istraživanjem „Heritage Tourism in Rural Areas: *Challenges for Improving Socio-economic Impacts*“ ispitivao se stav lokalnog stanovništva na utjecaj turizma na ekološke i ekonomske učinke arheološkog lokaliteta Borboudur, najvećeg budističkog hrama na svijetu, koji se nalazi na UNESCO-vom popisu svjetske baštine. Rezultati istraživanja pokazali su kako lokalno stanovništvo pozitivno ocjenjuje utjecaj turizma na ekonomiju, ali i na izgradnju javne infrastrukture, očuvanje lokalne kulture i budi osjećaj ponosa. Međutim, istraživanje je pokazalo da veću ekonomsku korist ostvaruje regionalna ekonomija, odnosno urbana središta iz kojih dolazi većina proizvoda za turističku konzumaciju. Također, istraživanje je pokazalo i kako kulturni turizam u Borbouduru nema značajan utjecaj na razvoj ruralne industrije.

1.4. Metode istraživanja

Prilikom izrade diplomskog rada koristile su se slijedeće metode: metoda deskripcije, metoda generalizacije, metoda ukazivanja na prednosti i nedostatke, induktivna i deduktivna metoda te metoda analize i sinteze. U provođenju empirijskog istraživanja korištena je metoda ispitivanja temeljena na strukturiranom anketnom upitniku. Prilikom obrade podataka prikupljenih empirijskim istraživanjem korištena je deskriptivna statistika. Metodom generalizacije na temelju provedenog istraživanja doneseni su zaključci na općenitijoj razini. Kako bi se izvršila procjena sadašnjeg stanja promatranih elemenata, korištene su metode indukcije i dedukcije.

Za kreiranje anketnog upitnika korišteni su znanstveni članci te prethodna znanstvena istraživanja. Za izradu teorijskog dijela rada korištena je stručna te znanstvena literatura, internetski izvori, znanstveni članci, podatci Javne ustanove Baraćeve špilje o broju posjetitelja te stručne podloge za izradu postava centra.

1.5. Struktura rada

Struktura diplomskog rada sačinjena je od pet poglavlja uključujući uvod i zaključak rada. Nakon uvodnog dijela slijedi teorijsko poglavlje o ulozi arheoloških lokaliteta u razvoju kulturnog turizma te značaju arheoloških nalazišta za socio – ekonomski razvoj turizma, potom treće poglavlje s kvantitativnom i kvalitativnom analizom stanja općine Rakovica i lokaliteta Baraćeve špilje, potom slijedi empirijsko istraživanje te u konačnici zaključak i literatura.

U uvodu je opisan problem, predmet, svrha i cilj istraživanja, ocjena dosadašnjih istraživanja, metode istraživanja i struktura rada.

Drugo poglavlje opisuje ulogu arheoloških lokaliteta u razvoju kulturnog turizma, opisana je turistička valorizacija kulturne baštine te utjecaj na turistički razvoj ruralnih područja, kao i analiza stanja arheološkog turizma u Hrvatskoj. Opisan je i značaj arheoloških nalazišta za održivi socio – ekonomski razvoj turizma, arheološki turizam u ruralnim destinacijama te važnost arheoloških nalazišta za razvoj takvog turizma.

U trećem poglavlju prikazana je analiza turističke ponude i potražnje Općine Rakovica i Značajnog krajobraza Baraćeve špilje, gdje su opisana geografska i demografska obilježja

prostora Općine Rakovica, analiza njezine turističke ponude te turistički promet Baraćeve špilje.

U četvrtom poglavlju provedeno je empirijsko istraživanje, koje je za cilj imalo ispitati utjecaj turizma na kvalitetu života stanovnika na području Općine Rakovica te njihove stavove o razvoju specifične turističke ponude te potencijalnom utjecaju lokaliteta Baraćeve špilje na razvoj turizma općine Rakovica.

U zaključku je dana završna misao o istraženoj temi i saznanjima stečenim prilikom izrade ovog rada.

2. ULOGA ARHEOLOŠKIH LOKALITETA U RAZVOJU KULTURNOG TURIZMA

Kulturni turizam prema definiciji UNWTO-a definiran je kao „Vrsta turističke aktivnosti u kojoj je osnovna motivacija posjetitelja naučiti, otkriti, doživjeti i konzumirati materijalne i nematerijalne kulturne atrakcije/proizvode u turističkoj destinaciji. Ove atrakcije/proizvodi odnose se na skup osebnih materijalnih, intelektualnih, duhovnih i emocionalnih obilježja društva koje obuhvaća umjetnost i arhitekturu, povijesnu i kulturnu baštinu, kulinarsku baštinu, književnost, glazbu, kreativne industrije i žive kulture s njihovim životnim stilovima, vrijednostima sustave, vjerovanja i tradicije“¹

Prema rezultatima globalnog istraživanja Svjetskoj trgovinske organizacije kulturni turizam dijeli se u šest kategorija: rukotvorine i likovna umjetnost, gastronomija i kulinarsko, društveni običaji, rituali i manifestacije, glazbena i izvedbena umjetnost, usmena predaja i izrazi, znanja i prakse u vezi s prirodom.²

Kulturni turizam temelji se na kulturnoj baštini, koju prema definiciji Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske čine pokretna i nepokretna kulturna dobra od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkoga i znanstvenog značenja.³

Na nacionalnoj i međunarodnoj razini arheološka nalazišta imaju veliku društvenu, kulturnu i gospodarsku vrijednost. Arheološka nalazišta sastavni su dijelovi regionalne povijesti, baštine i identiteta, a također su često i glavne turističke atrakcije.⁴ Gospodarski potencijal povećao je pritisak na arheološka nalazišta da prihvate veći priljev turista i na nadležne vlasti da više mjesta otvore za turizam. Turizam proširuje lokalne mogućnosti i donosi prihod, ali također može imati ozbiljne negativne utjecaje na mjesta. Moraju se poduzeti određene mjere kako bi se održao integritet mjesta kao kulturnog izvora te kao predmeta istraživanja i učenja.

---

¹ UNWTO, Tourism and culture, <https://www.unwto.org/tourism-and-culture>; (07.09.2023.)

² The Goss agency: World Trade Organization's 6 Categories of Cultural Tourism, <https://thegossagency.com/2016/03/12/world-trade-organizations-6-categories-of-cultural-tourism/>; (07.09.2023)

³ Republika Hrvatska Ministarstvo kulture i medija, Kulturna baština, [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)); (07.09.2023.)

⁴ McKercher, B., du Cros, H.: *The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*, Routledge, New York, 2012., str. 3.

Naredno poglavlje opisuje ulogu arheoloških lokaliteta u razvoju kulturnog turizma, gdje je opisana važnost kulturne baštine kao atraktivnosti u privlačenju turista u destinacije, njezina turistička valorizacija i utjecaj na turistički razvoj ruralnih područja, kao i analizu stanja arheološkog turizma u Hrvatskoj.

2.1. Važnost kulturne baštine kao atraktivnosti u privlačenju turista u destinacije

Kulturni turizam je specifični oblik turizma koji uključuje domenu istraživanja kulture u turističke svrhe i svoju turističku ponudu temelji na kulturnim vrijednostima. Cilj kulturnog turizma je korištenjem vrijednosti kulturne baštine stvoriti turistička dobra koja zadovoljavaju zahtjeve posjetitelja, također kulturni turizam pruža ekonomske i društvene prednosti te pomaže u očuvanju kulturnih vrijednosti.⁵

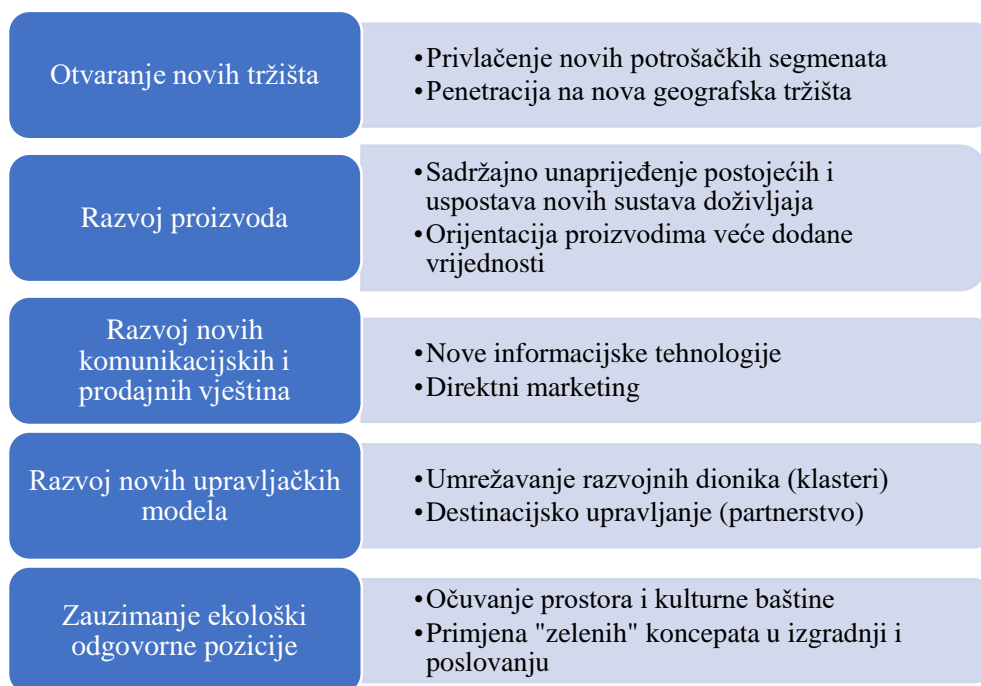
Kulturni turizam zadovoljava potrebu putnika za učenjem i doživljajem materijalne i nematerijalne kulturne baštine, kao što su posjet povijesno-kulturnim znamenitostima, festivalima, gastronomija i kulinarnstvo, rituali i društveni običaji.⁶

---

⁵ Chhabra, D., *Sustainable Marketing of Cultural and Heritage Tourism*, Routledge, New York, 2010. str. 2.

⁶ Timothy, D., Boyd, S.: *The Effect of Field Trips to Historical Cultural Heritage Sites on Teacher Candidates' Academic Knowledge and Their Sensitivity*, Heritage Tourism, Prentice Hall, New York, 2003., str. 378.

Slika 1. Doprinos kulturne baštine u privlačenju turista

Izvor: Ministarstvo turizma, 2016.: Strategija razvoja hrvatskog turizma do 2020. godine, http://www.mint.hr/UserDocsImages/130206_Strategija-prezentacija-a4.pdf; (21.04.2023.)

Kulturni turisti vrednuju čimbenike kulture i doživljaje koji su novi i potaknuti od strane lokalnog stanovništva. Tri su utjecajna aspekta u modelu koji određuju njihovu podršku za razvoj kulturnog turizma: gospodarski, društveno-kulturni i ekološki aspekt.⁷ Razvoj turizma igra važnu ulogu u promicanju društveno-ekonomskog razvoja u većini zemalja, postoje brojni čimbenici koji pozitivno utječu i povećavaju dolaske turista, neki od čimbenika su telekomunikacijska infrastruktura, turistička infrastruktura, usluge turističkih djelatnika, pomoćne usluge i faktori vremena.⁸

Turizam temeljen na kulturnoj baštini determinira se kao putovanje s ciljem doživljaja mjesta, artefakata i aktivnosti, koje autentično predstavljaju priče ljudi iz prošlosti i sadašnjosti. Kulturna baština uključuje artefakte, spomenike, skupinu građevina i lokaliteta, muzeje koji imaju različite vrijednosti uključujući simboličko, povijesno, umjetničko, estetsko, etnološko ili antropološko, znanstveno i društveno značenje. Uključuje materijalnu baštinu (pokretnu,

⁷ Chhabra, D., Sustainable Marketing of Cultural and Heritage Tourism, Marketing of heritage tourism, Routledge, New York, 2010. str. 3.

⁸ Ibidem., str. 4.

nepokretnu i podvodnu), nematerijalnu kulturnu baštinu ugrađenu u kulturnu i prirodnu baštinu, artefakte, lokalitete ili spomenike.⁹

Turisti koji posjećuju lokalitete kulturnog turizma ostaju dulje na svojim odredištima i tamo potroše više novca nego druge vrste putnika. Danas više od 70% putnika posjećuje jednu ili više od sljedećih atrakcija kulturne baštine: povijesne znamenitosti; park prirode ili nacionalni park; umjetničke galerije ili muzeje; koncerte, predstave ili glazbene priredbe; ili mjesta etničke ili ekološke znamenitosti.¹⁰ Ovaj tip turista smatra da su takva putovanja zanimljivija, ukoliko prilikom obilazaka lokaliteta, sudjelovanja u određenim aktivnostima i sl., steknu i neka nova znanja. Mnogi posjetitelji izjasnili su se kako su produžili boravak zbog aktivnosti obuhvaćenih kulturnim turizmom. Veći udio tih turista ostvaruje noćenje u lokalnim hotelima, motelima, B&B ili kampovima.

Jedan od glavnih ciljeva kulturnog turizma je suradnja s lokalnim stanovništvom organizacijama i ustanovama za razvoj održivih gospodarstava. Turizam stvara radna mjesta, nove poslovne mogućnosti te jača lokalna gospodarstva, štiti prirodne i kulturne resurse koji poboljšavaju kvalitetu života stanovnika i turista koji sudjeluju u konzumaciji usluga i posjećivanju atrakcija. Međutim, ovaj priljev posjetitelja i infrastruktura potrebna za njihov prihvata mogu uzrokovati veliki pritisak na same resurse koji privlače posjetitelje na prvom mjestu.

2.1.1. Turistička valorizacija kulturne baštine u destinacijama

Kulturna baština ključna je za zaštitu našeg osjećaja tko smo. Daje nam nepobitnu vezu s prošlošću, s određenim društvenim vrijednostima, vjerovanjima, običajima i tradicijama, što nam omogućuje da se poistovjetimo s drugima i produbimo osjećaj jedinstva, pripadnosti i nacionalnog ponosa.

Kulturni turizam posljednjih godina postao je važan dio turističke industrije, ne samo da kulturni turizam pomaže u očuvanju baštine brojnih regija diljem svijeta, već kulturni

---

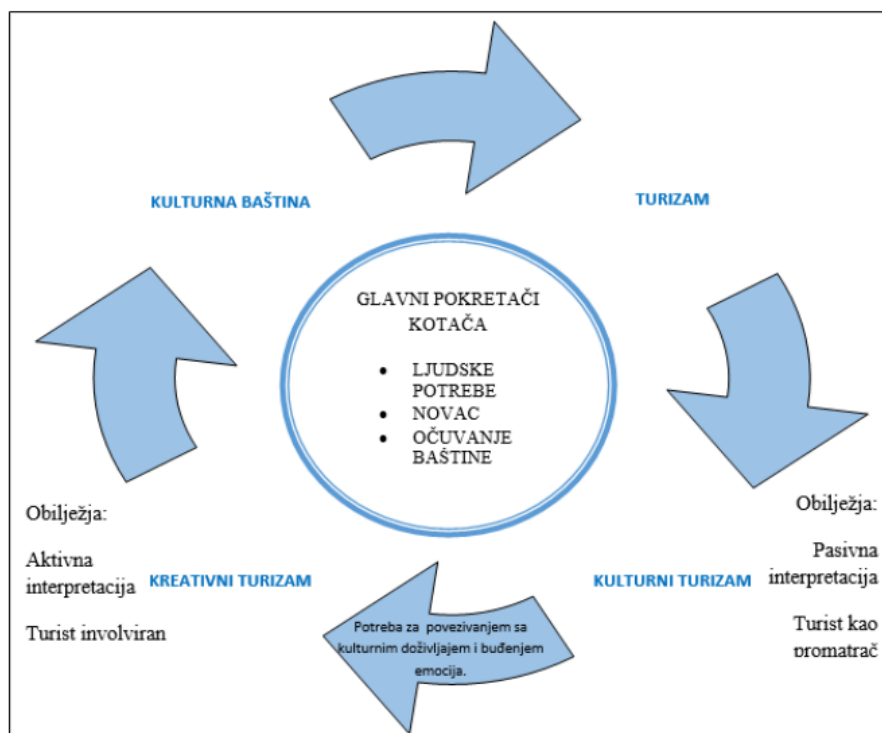
⁹ UNESCO, Institut for Statistic, <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/cultural-heritage>; (07.09.2023.)

¹⁰ Chowdhury, S., *Archaeological and Historical Tourism: An Emerging Dimension for the Tourism Industry of Bangladesh*, European Journal of Business and Management, 2015., Vol.7, No. 21, str. 3.

turizam također pruža jedinstvenu priliku za iskustvo drugih kultura i istraživanje svijeta na načine koji možda nisu mogući u drugim okolnostima.¹¹

Kulturna baština privlači posjetitelje koji često imaju dovoljno raspoloživih prihoda, što znači da ima važnu ulogu kao pokretač gospodarskog rasta i stabilnosti.¹² Kulturni turizam postao je jedan od najbrže rastućih sektora u globalnom turističkom sektoru.

Slika 2. Ciklus kreiranja kulturnog turističkog proizvoda

Izvor: izrada autorice prema Gredičak, T. (2009). Kulturna baština i gospodarski razvitak RH, Ekonomski pregled, 60 (3-4), str. 196-218

Slika 2 prikazuje ciklus kreiranja kulturnog turističkog proizvoda. Povod kreiranja turističke ponude temeljene na kulturnoj baštini uglavnom je ostvarivanje financijske dobiti, očuvanje i zaštita kulturnog dobra te ljudska potreba za otkrivanjem novih spoznaja. Klasični oblici prezentacije primjerice značajnih kulturnih lokaliteta uglavnom su pasivni, gdje turist dolazi u ulozi promatrača. Aktivnom prezentacijom i uključivanjem turista u samu prezentaciju, povezuje ga se s kulturnim događajem te se ujedno stvara bolja percepcija prezentirane tematike. Kada posjetitelj osjeti povezanost s tematikom i određenim lokalitetom, svakako će proizaći veća razina zadovoljstva te želja za ponovnim posjetom ili dijeljenjem preporuke.

¹¹ Lane, B.; Kastenholtz, E., Rural tourism: *The evolution of practice and research approaches—towards a new generation concept?* J. Sustain. Tour., 2015., 23 (8), str. 1146.

¹² Bille, T.; Schulze, G.G., Culture in urban and regional development. *Handbook of the Economics of Art and Culture*, 2006., , 1 (7), str. 1052.

Primjeri dobre prakse su prezentacijski centri u kojima posjetitelj ima priliku kroz niz multimedijalnih i grafičkih sadržaja samostalno istraživati dodatne sadržaje, pored onog što je interpretirano od strane primjerice vodiča.

Upravo zahvaljujući kulturnoj baštini i potrebi koja je proizašla za prezentacijom iste, u Hrvatskoj su u posljednjih nekoliko godina izgrađeni brojni prezentacijski centri za posjetitelje financirani od strane Europske unije.¹³ Takvi centri potencijal su za razvoj i unaprjeđenje kulturnog turizma, a pružaju i mogućnost valorizacije kulturne baštine u destinaciji.

2.1.2. Utjecaj kulturne baštine na razvoj turizma u ruralnim područjima

Ruralna kulturna baština zaslužuje očuvanje za lokalne zajednice i buduće generacije. Neke važne komponente ove baštine sastoje se od povijesnih ostataka koji su dobili status arheoloških lokaliteta a riznice su drevnih kultura, znanja i stilova života.

Izgrađena vernakularna baština u ruralnim područjima uključuje povijesne ruralne građevine i nastambe koje su ostaci starih zanata, poljoprivrednih aktivnosti i ruralnog načina života.¹⁴

Tablica 1. Razine razvoja kulturnog turizma u ruralnim naseljima

Stupanj	Opis
1.	Nekoliko domicilnih stanovnika prepoznaje mogućnosti i uključuje turističke resurse u društveno-ekonomsko planiranje.
2.	Lokalna zajednica planira i provodi turističke strategije kao dio gospodarskog razvoja.
3.	Razvoj partnerstava u zajednici i formalna turistička tijela pomažu pretvoriti planove u trajne atrakcije.
4.	Javlja se potpuno centralizirano i dugoročno turističko planiranje te marketing kulturnog turizma na ruralnom području.

Izvor: MacDonald R. M., Jolliffe L. (2003). Cultural rural tourism: Evidence from Canada, str. 309

¹³ Europski strukturni i investicijski fondovi, EU fondovi mijenjaju Hrvatsku, <https://strukturnifondovi.hr/eu-fondovi-mijenjaju-hrvatsku/>; (07.09.2023.)

¹⁴ I. Amit-Cohen, M., Sofer, Cultural heritage and its economic potential in rural society: the case of the kibbutzim in Israel, 2016., Land Use Policy, 4 (9), str. 370.

Kulturu cijene stanovnici i posjetitelji diljem europskih regija i gradova. Kulturna baština ključni je element njihova imidža i identiteta, a kulturni turizam predstavlja 40% svih turističkih aktivnosti u Europi.¹⁵

Hrvatske turističke zajednice trenutno provode kampanju pod nazivom „Doživi domaće, istraži ruralno“, dosadašnji rezultati kampanje pokazali su da je u istom periodu ove godine u odnosu na prethodno razdoblje ostvareno 40% više noćenja.¹⁶ Takvi sadržaji sve više privlače turiste, a ovom kampanjom cilj je „otkriti“ široku ponudu sadržaja, od aktivnosti u prirodi, uživanja u autentičnoj gastronomskoj ponudi do istraživanja povijesnih zanimljivosti te upoznavanja kulture života lokalnog stanovništva. Ukupno je do sada ove godine ostvareno više od 1,7 milijuna noćenja u kontinentalnoj Hrvatskoj.¹⁷ Ova kampanja primjer je dobre prakse i utjecaja turizma na razvoj ruralnih područja.

2.1.3. Valorizacija arheoloških lokaliteta u turističkoj destinaciji

Arheološka nalazišta i povijesna mjesta glavne su turističke atrakcije diljem svijeta.¹⁸ U posljednjih nekoliko godina, posjeti povijesnim mjestima zauzeli su treće mjesto među aktivnostima turista iz SAD koji putuju u inozemstvo, nakon objedovanja u restoranima i kupovine.¹⁹ Svake godine raste broj ljudi koji posjećuju arheološka nalazišta, a povećanje prometa može ujedno i rezultirati oštećenjem nalazišta. U slučajevima uzrokovanja velikih oštećenja, mjesta su zatvorena za javnost kako bi se spriječila daljnja šteta, primjerice Lascaux cave u Francuskoj.²⁰ No kako lokalitet ne bi bio potpuno nedostupan za javnost, špilju je moguće posjetiti kroz virtualne šetnje.

Popularnost arheoloških nalazišta kao turističkih atrakcija ukazuje na to da je riječ o vrijednom izvoru prihoda, ali nažalost to često nije popraćeno ponovnim ulaganjem u pravilno upravljanje, kako bi se osigurala zaštita nalazišta i omogućilo daljnje korištenje tog resursa.

---

¹⁵ Cucari, N., Radelli, P., Simonelli, M., Rural tourism and Albergo Diffuso: A case study for sustainable land-use planning, 2019., Land Use Policy, 19 (2), str. 83.

¹⁶ Hrvatska turistička zajednica, objave za medije, <https://www.htz.hr/hr-HR/press/objave-za-medije/krenuo-drugi-dio-kampanje-dozivi-domace-istrazi-ruralnu-hrvatsku>; (08.09.2023.)

¹⁷ Ibidem. <https://www.htz.hr/hr-HR/press/objave-za-medije/krenuo-drugi-dio-kampanje-dozivi-domace-istrazi-ruralnu-hrvatsku>; (08.09.2023.)

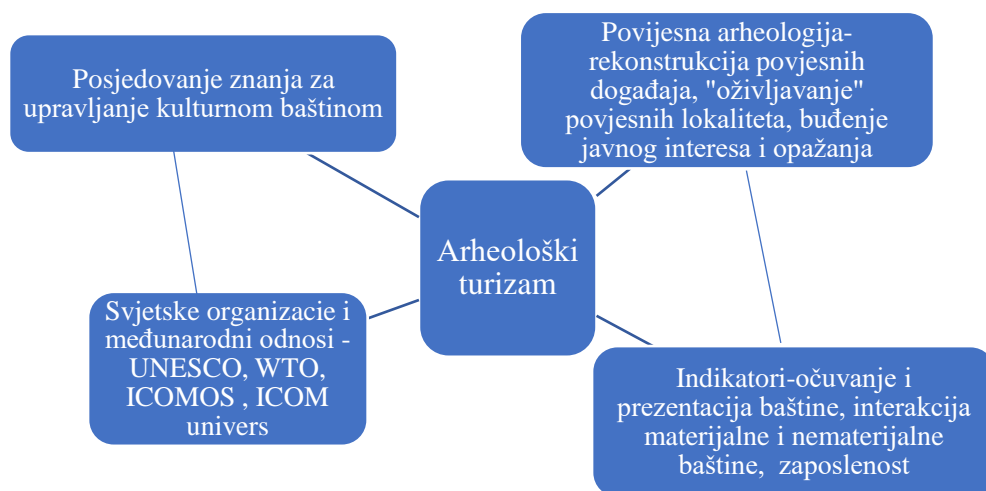
¹⁸ Aruna R., Shalini S., Integrating Archaeological Tourism and Ecotourism: Experiences from Egypt and India, Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology, 2020., 17(9), str. 3454.

¹⁹ Salvatore, R., Chiodo, E.; Fantini, A., *Tourism transition in peripheral rural areas: Theories, issues and strategies*, Ann. Tour. Res., 2018., 68 (5), str. 42.

²⁰ Ministre de la culture, Lascaux cave, *Conservation & Perspectives - A strong state commitment*, <https://archeologie.culture.gouv.fr/lascaux/en/strong-state-commitment> ;(08.09.2023.)

Arheološka nalazišta krhki su resursi i neadekvatno upravljanje nalazištem rezultirat će propadanjem ili čak uništenjem nalazišta i povezanog društvenog, povijesnog, obrazovnog i gospodarskog potencijala.

Grafikon 1. Značaj arheoloških lokaliteta za razvoj turizma

Izvor: izrada autorice prema Medcrave Online (2023): Arheological tourism, <https://medcraveonline.com/JHAAS/archaeological-tourism-characteristics-and-functionsnbsps.html>; (20.04.2023.)

U grafičkom prikazu vidljivi su elementi arheološkog turizma i njihov međuodnos. Za razvoj arheološkog turizma nije dovoljan isključivo lokalitet, potrebno je kreiranje ponude lokaliteta, u smislu organizacije kulturnih manifestacija koje će pobuditi interes i pažnju javnosti, kao što su primjerice: Dani Andautonije koji se već 15 godina događaju u blizini Zagreba te Pula Spectacula Antiqua ili Salonitanske večeri romantike.²¹ Svjetske organizacije u velikoj mjeri mogu doprinijeti pozitivnom utjecaju na razvoj ovog oblika turizma, primjerice uvrštavanjem lokaliteta na UNESCO-vu listu materijalne ili nematerijalne baštine, učinit će tu istu baštinu svjetski prepoznatljivom, a ujedno rezultirati i većim interesom javnosti i potencijalnih posjetitelja.

²¹ Ministarstvo Republike Hrvatske, Ministarstvo turizma i sporta, *Arheološki turizam: Izazov za Hrvatsku*, <https://mint.gov.hr/vijesti/arheoloski-turizam-izazov-za-hrvatsku/15495>; (08.09.2023.)

2.2. Značaj arheoloških nalazišta za održivi socio-ekonomski utjecaj turizma

Prvi pokušaji vrednovanja kulturne baštine u Europi datiraju još iz doba renesanse, kao i prvi pokušaji zaštite, očuvanja i restauracije, još u osamnaestom stoljeću. Prvi pokušaji od strane institucija da zaštite prirodne i kulturne spomenike sežu u devetnaesto stoljeće, razdoblje podizanja nacionalne svijesti.²²

Osim zaštite i očuvanja, institucije i istraživači uključeni u prostorno i turističko planiranje također su istaknuli mogućnost regionalnog i gospodarskoga razvoja kada je u pitanju kulturna baština, odnosno, drugim riječima, njen razvojni potencijal.²³

Primjeri dobre prakse upravljanja kulturnom baštinom i njenim vrijednostima pokazali su da uspješno upravljanje zahtijeva sljedeće: 1) aktivno sudjelovanje lokalnih dionika, 2) inicijativu pod strane političkih organizacija koje utječe na gospodarske i ekonomske faktore, 3) inovativan marketing i promociju.²⁴ Iz toga proizlazi razmatranje načina na koji se identificirana kulturna baština može povezati u sveobuhvatnu tržišnu priču ili proizvod, koji će pridonijeti razvoju ruralnog područja.

2.2.1. Arheološki turizam u ruralnim destinacijama

Jedna od najupečatljivijih prednosti arheološkog turizma u ruralnim destinacijama je da on promovira očuvanje kulturnih i povijesnih bogatstava.²⁵ Posjetitelji suočeni s neprocjenjivim dragocjenostima prošlosti, postaju svjesni važnosti njihove zaštite za buduće generacije, takva svijest potiče lokalne zajednice i vlasti da ulože napore u očuvanje i restauraciju arheoloških nalazišta.

Osim toga, arheološki turizam ima značajan ekonomski utjecaj na ruralne destinacije. Posjetitelji donose novčane prihode kroz smještaj, hranu, prijevoz i druge usluge, što može revitalizirati lokalna gospodarstva koja su možda bila zapostavljena ili zavisila o tradicionalnim industrijama.²⁶ U tom smislu, arheološki turizam može djelovati kao katalizator za održivi

---

²² Šmid Hribar, M., & Ledinek Lozej, Š., *The role of identifying and managing cultural values in rural development*. *Acta Geographica Slovenica*, 2013., 53(2), str. 373.

²³ ibidem., str. 374.

²⁴ ibidem., str. 375.

²⁵ Aruna R., Shalini S., *Integrating Archaeological Tourism and Ecotourism: Experiences from Egypt and India*, *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology*, 2020., 17(9), str.2.

²⁶ Chhabra, D., *Sustainable Marketing of Cultural and Heritage Tourism*, *Marketing of heritage tourism*, Routledge, New York, 2010. str.14.

razvoj ruralnih područja. Još jedna vrijedna komponenta arheološkog turizma u ruralnim destinacijama je interakcija posjetitelja s lokalnom kulturom i zajednicom. Takva iskustva omogućuju putnicima da bolje razumiju suživot današnjih ljudi u tim područjima s bogatom prošlošću, a to također doprinosi međusobnom razumijevanju i promicanju kulturne raznolikosti.

Istraživanje arheoloških nalazišta u ruralnim destinacijama može se koristiti u edukativne svrhe, jer škole, fakulteti i obrazovne institucije sve više koriste takve posjete kao dio nastavnog programa, što omogućava učenicima i studentima da nauče o povijesti, arheologiji i važnosti kulturne baštine na praktičan način.²⁷ Međutim, kako bi se iskoristile sve prednosti arheološkog turizma u ruralnim destinacijama, ključno je provesti odgovoran i održiv pristup. Očuvanje arheoloških nalazišta treba biti prioritet, kako bi se osiguralo da posjetitelji mogu posjećivati, a da pri tome ne nanose štetu vrijednim artefaktima i strukturama. Također, važno je surađivati s lokalnim zajednicama kako bi se osiguralo da turizam donosi korist svim dionicima te da se sačuva autentičnost ruralnih područja.

Arheološki turizam u ruralnim destinacijama pruža jedinstvenu priliku za duboko uranjanje u prošlost, podršku očuvanju kulturnih baština, ekonomski razvoj ruralnih područja te promicanje međusobnog razumijevanja i obrazovanja. Ovaj oblik turizma donosi višestruke koristi, ali zahtijeva pažljivo planiranje i upravljanje kako bi se osiguralo da njegovi pozitivni utjecaji nadmašuju potencijalne negativne posljedice.

2.2.2. Važnost arheoloških nalazišta za socio-ekonomski razvoj turizma

Promatrano na globalnoj razini, razvoj arheološkog turizma bio je vrlo „nepravilan“. Neki arheološki lokaliteti nalaze se na rubu propasti zbog sve većeg pritiska uzrokovanog velikim brojem posjetitelja, dok neki lokaliteti još uvijek nisu dovoljno turistički prepoznati.²⁸ Ono što je vrijedno opažanja jest činjenica da među turistima raste interes za istraživanjem lokalne kulture i nasljeđa, kao i svijest o važnosti boravka u prirodi, po mogućnosti bliže arheološkim ruševinama zagonetno nestalih civilizacija.²⁹

---

²⁷ Aruna R., Shalini S., Integrating Archaeological Tourism and Ecotourism: Experiences from Egypt and India, *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology*, 2020., 17(9), str. 3456.

²⁸ ibidem., str. 3456

²⁹ Aruna R., Shalini S., Integrating Archaeological Tourism and Ecotourism: Experiences from Egypt and India, *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology*, 2020., 17(9), str. 3456.

S rastućim arheološkim turizmom, lokalno ugostiteljstvo također napreduje i ta mjesta postaju važnim dijelom lokalne i regionalne ekonomije. Arheološkim turizmom može se povezati s ekoturizmom u svrhu povećanja potencijala turizma da djeluje kao pokretač gospodarskih promjena u regiji.³⁰

Primjer dobre prakse korištenja arheoloških lokaliteta u svrhu socio-ekonomskog razvoja je grad Trento u Italiji.³¹ Ovaj alpski grad imao je značajno kulturno nasljeđe, ali nedovoljno istraženo i valorizirano. U posljednjem desetljeću ovaj grad povećao je svoja ulaganja u istraživanja i kulturu, kulturna događanja, obnovu važnih povijesnih građevina i sl. Danas obnovljene povijesne građevine služe lokalnom stanovništvu u svrhu provođenja obrazovnih aktivnosti, ali i za razonodu, što se pokazalo kao odličan marketinški alat u privlačenju posjetitelja. Velika financijska sredstva uložena su i u dva gradska muzeja. Organiziraju se razni kulturni događaji od kojih su najpoznatiji Trento Film Festival i Festival of Economics.³² Prema statistici istraživanja pokazalo se kako stanovnici i turisti koji dolaze u Trento troše više novca na kulturne sadržaje i aktivnosti u funkciji turizma, nego bilo gdje drugdje u Italiji – 165,00€ po osobi mjesečno.³³

Arheološki lokaliteti imaju iznimnu važnost za socio-ekonomski razvoj turizma i mogu pridonijeti brojnim aspektima gospodarstva i društva. Takvi lokaliteti privlače turiste, potiču razvoj lokalne zajednice, stvaraju radna mjesta, promiče kulturnu svijest i doprinose održivom razvoju. Ključni razlozi zašto su arheološka nalazišta važna za socio-ekonomski razvoj turizma.³⁴

- Turistička atrakcija: Arheološka nalazišta predstavljaju jedinstvene turističke atrakcije koje privlače posjetitelje iz cijelog svijeta. Ljudi su zainteresirani za istraživanje drevnih civilizacija, njihovih običaja i arhitekture. Ova znatiželja potiče turiste da posjete ruralne destinacije i potroše novac na smještaj, hranu, suvenire i druge usluge.
- Ekonomska korist: Turizam koji se temelji na arheološkim nalazištima pruža ekonomske koristi lokalnim zajednicama. Povećana potražnja za uslugama i proizvodima dovodi do rasta lokalne ekonomije. Hoteli, restorani, suvenirnice, lokalni vodiči i prijevoznici mogu značajno profitirati od razvoja turizma.

---

³⁰ ibidem., str. 3457.

³¹ Della Lucia, M., Trunfio, M., & Go, F. M., *Heritage and Urban Regeneration: Towards Creative Tourism. Tourism in the City, 2016.*, str. 186.

³² ibidem., str 186.

³³ ibidem., str 186.

³⁴ Dwyer, L., Forsyth, P., Dwyer, W., *Tourism economics and policy*, Channel View Publications, Bristol, 2010., str. 729.-730.

- Stvaranje radnih mjesta: Razvoj turizma povezanog s arheološkim nalazištima rezultira stvaranjem različitih radnih mjesta. Od poslova u turizmu (poput vodiča i osoblja hotela) do obližnjih trgovina, ugostiteljskih objekata i prijevoza, lokalno stanovništvo ima priliku za zapošljavanje i unapređenje svojih životnih uvjeta.
- Infrastrukturni razvoj: Kako bi se udovoljilo potrebama turista, ruralne destinacije često moraju ulagati u infrastrukturu poput cesta, komunikacija, hotela, sanitarnih objekata i drugih sadržaja. Ovaj infrastrukturni razvoj ne samo da poboljšava iskustvo posjetitelja, već i pridonosi unapređenju života lokalnog stanovništva.
- Očuvanje kulturne baštine: Razvoj turizma na arheološkim lokalitetima često ide ruku pod ruku s naporima za očuvanje kulturne baštine. Prisutnost posjetitelja može potaknuti lokalne vlasti i zajednice da poduzmu mjere za restauraciju i očuvanje ovih vrijednih nalazišta, kako bi budućim generacijama osigurali priliku za istraživanje prošlosti.
- Promicanje kulturne svijesti i obrazovanja: Turizam povezan s arheološkim nalazištima može pomoći u promicanju kulturne svijesti među posjetiteljima. Edukativni programi, vodiči i interpretacijski centri pružaju informacije o povijesti, arheologiji i kulturi, čime se potiče obrazovanje i razumijevanje.
- Diversifikacija gospodarstva: Ruralne zajednice koje se oslanjaju na tradicionalne sektore gospodarstva često se suočavaju s izazovima. Razvoj turizma povezanog s arheološkim lokalitetima omogućuje diversifikaciju gospodarstva, smanjujući ovisnost o ograničenim resursima.
- Održivost i zaštita okoliša: Održivi turizam temeljen na arheološkim lokalitetima promiče zaštitu okoliša i očuvanje prirodnih resursa. Održiva praksa u turizmu osigurava da turistička aktivnost ne nanosi nepopravljivu štetu okolišu i kulturnim baštinama.

2.3. Primjeri dobre prakse u prezentaciji kulturne baštine u zemljama Mediterana

Mediteranske zemlje obiluju zanimljivim i jedinstvenim mjestima bogatim kulturnom baštinom, od visokih samostana u Meteori do Medine s crvenim zidovima u Marakešu. U tim mjestima vidljivi su tragovi tisućljetne povijesti, počevši od stare Grčke civilizacije pa sve do

17. stoljeća. Mjesta bogate kulturne baštine popularne su turističke znamenitosti, do kojih se lako dolazi i jedinstvena su za istraživanje.

Dok mnogi ljudi posjećuju Grčku zbog otoka, postoje brojni lokaliteti za posjećivanje i u unutrašnjosti te zemlje. Meteoriti su jedno od takvih lokaliteta. Lokalitet na kojem se nalazi šest preostalih samostana, izgrađenih na vrhovima prirodnih kamenih stupova. Brojni turisti zainteresirani za arheološki turizam posjećuju ovaj samostan. Samostanski kompleksi izgrađeni su u periodu između 9. i 12. stoljeća, a od 1989. nalaze se na UNESCO-ovom popisu svjetske baštine, službeno su sveto mjesto za Grke od 1995. godine.³⁵

Slika 3. Antički samostan u Meteorima iz 12. stoljeća

Izvor: [https://www.google.com/search?scasv=563475517&sxsrf=AB5stBiRb4vsI9VVkYnsOc3MTXWbM-CxIw:1694116116114&q=Meteora&tbm=isch&source=lnms&sa=X&ved=2ahUKEwiv57uqopmBAxWY8rsIHSJOCoyQ0pQJegQIDRAB&biw=1536&bih=758&dpr=1.25#imgrc=NISLPL6L4-fhBM](https://www.google.com/search?scasv=563475517&sxsrf=AB5stBiRb4vsI9VVkYnsOc3MTXWbM-CxIw:1694116116114&q=Meteora&tbm=isch&source=lnms&sa=X&ved=2ahUKEwiv57uqopmBAxWY8rsIHSJOCoyQ0pQJegQIDRAB&biw=1536&bih=758&dpr=1.25#imgrc=NISLPL6L4-fhBM;); (07.09.2023.)

Od prvobitna 24 samostana, ostalo ih je svega šest. U dva samostana žive časne sestre, dok u ostala 4 žive redovnici. Godine 2015. samostan Svetog Nikole Anapause imao je samo jednog redovnika u rezidenciji.³⁶ Godišnje ovaj lokalitet posjeti približno 2 milijuna ljudi prema podacima sa službene stranice.

Smješteni nedaleko od Napulja u Italiji, Pompeji omogućuju jedinstven uvid u trenutak kada je vulkan (točnije Vezuv) uništio taj rimski grad. Sačuvane ispod vulkanskog pepela, iskopine otkrivaju detaljni uvid u svakodnevni život stanovnika grada. Pompeje su u 8. stoljeću prije Krista naselili Oscani, a kasnije su ih naselili Grci i Feničani.³⁷ Arheološki lokalitet Pompeji mjesto su mediteranske kulturne baštine u Italiji.

³⁵ Visit Meteora 2023., The Ancient Monasteries, <https://visitmeteora.travel/meteora-monasteries/>; (21.04.2023.)

³⁶ Ibidem

³⁷ Naples Pompei 2023., Pompeii Italy - Tickets & Tours, <https://naplespompeii.com/pompeii.html>; (21.04.2023.)

Slika 4. Ruševine Pompeja

Izvor:https://www.google.com/search?sca_esv=563475517&sxsrf=AB5stBgn6uUhQUIGXO4ekPKIWtet8DyeA:1694117540249&q=pompei&tbm=isch&source=lnms&sa=X&ved=2ahUKEwjvMbRp5mBAxXQnf0HHU6BACUQ0pQJegQIDRAB&biw=1536&bih=758&dpr=1.25#imgrc=u2ETgCBTys9DfM; (07.09.2023.)

Rimljani su vladali od oko 340. godine prije Krista do erupcije 79. godine. Iskapanja su otkrila mnogo o životu u Pompejima, od savršeno očuvanih mozaika na zidovima građevina, do novčića, dragulja, kipova i drugih artefakata. Prema posljednjim podacima o broju posjetitelja na web stranici lokaliteta, 2017. godine Pompeje je posjetilo više od četiri milijuna turista.³⁸

Asklepijev hram u Epidaurusu bio je glavno sveto mjesto Asklepija, Apolonovog sina i boga medicine u staroj Grčkoj. Kult Asklepija bio je na vrhuncu u 6. stoljeću prije Krista.³⁹ Ovamo su ljudi odlazili u nadi da će biti izliječeni. Najprije su proveli noć u velikoj zajedničkoj spavaćoj sobi. Tijekom noći, u njihovim snovima, bog bi ih savjetovao što im je činiti. Hodočasnici su ponekad ostajali dugo; tu je bila i gostinjska kuća za 160 ljudi.⁴⁰ Iako je svetište nevjerojatno važno za starogrčki svijet, u Epidaurusu je bilo i puno drugih mjesta za hodočasnike.

---

³⁸ Pompeii, Visitor Data, <http://pompeisites.org/en/archaeological-park-of-pompeii/visitor-data/>; (07.09.2023.)

³⁹ UNESCO 2023., *Sanctuary of Asklepios at Epidaurus*, <https://whc.unesco.org/en/list/491/>; (21.04.2023)

⁴⁰ ibidem., (21.04.2023.)

Slika 5. Asklepijev hram

Izvor:https://www.google.com/search?sca_esv=563511359&sxsrf=AB5stBhOtTuEtvTQYUwYXC02LyHmyypjJQ:1694121067578&q=asklepijev+hram+u+epidaurusu&tbm=isch&source=lnms&sa=X&ved=2ahUKEwj6z8HjtJmBAxXChv0HHa4cBjY00pQJegQICBAB&biw=1536&bih=758&dpr=1.25#imgrc=-GfJFY1fY4feqM&imgdii=-H75iEJpkf3TYM (07.09.2023.)

Prosperitet koji je došao s hodočasnici omogućio je izgradnju više građanskih zgrada, poput kazališta u Epidaurusu, jednog od najvažnijih antičkih kazališta u Grčkoj, stadiona, gimnazije i još mnogo toga. U kasnijim rimskim godinama postojale su i rimske kupelji.⁴¹

Granada, Španjolska, andaluzijski je grad u podnožju planina Sierra Nevada. Alhambra, drevna Nasridska citadela, nalazi se pored grada u četvrti Albaicin. Palača je sagrađena u 9. stoljeću na rimskim ruševinama, ali uglavnom napuštena do vladavine Nasrida u 13. stoljeću.

42

Slika 6. Dvorac Alhambra

Izvor:https://www.google.com/search?sca_esv=563673944&sxsrf=AB5stBhdGhXukyRoPlwCMF4_oJCCIh3P5Q:1694164176129&q=dvorac+alhambra&tbm=isch&source=lnms&sa=X&sqi=2&ved=2ahUKEwjz4aKv1ZqBAxURHxAIH5JAfU00pQJegQIChAB&biw=1536&bih=758&dpr=1.25#imgrc=Zc7CID8IVR_M-M ; (08.09.2023.)

Palača je bila dom Ferdinanda od Aragona i Isabelle od Kastilje (također poznatih kao roditelji Katarine od Aragona, prve žene Henrika VIII.) Alhambra se smatra jednim od značajnih primjera maurske arhitekture. Lavlji dvor, arapski natpisi, povezani vrtovi Generalife i palača su među vrhuncima umjetnosti tog vremena.⁴³

---

⁴¹ ibidem., (21.04.2023.)

⁴² Encyclopedia Britannica 2023.: *Alhambra*, <https://www.britannica.com/topic/Alhambra-fortress-Granada-Spain>; (21.04.2023.)

⁴³ Encyclopedia Britannica 2023.: *Alhambra*, <https://www.britannica.com/topic/Alhambra-fortress-Granada-Spain>; (21.04.2023.)

2.4. Analiza stanja arheološkog turizma u Hrvatskoj

Razvoj arheološkog turizma prilika je da Hrvatska odgovarajuće valorizira te jasnije istakne i zavoli svoju arheološku baštinu. Prilika je to svakako i za afirmaciju vrijednih i izuzetno zanimljivih hrvatskih arheoloških lokaliteta na međunarodnoj razini.⁴⁴

Hrvatska arheološka kulturna baština uključuje brojna nalazišta, lokalitete, spomenike, artefakte i ostalih djela iz daleka povijesti. Po uzoru na zemlje Mediterana, koje godišnje posjete desetci milijuna posjetitelja⁴⁵ te ostale zemlje koje uspješno prezentiraju svoju kulturnu baštinu, Hrvatska se susreće s potrebom za jačom afirmacijom tog potencijalnog resursa i željom za razvojem prepoznatljivog oblika prezentacije vlastitih arheoloških resursa.

Ministarstvo turizma u svojoj Strategiji razvoja hrvatskog turizma do 2020. ističe sljedeća značajna arheološka nalazišta koja se eksploatiraju u turističke svrhe⁴⁶:

- Hušnjakovo kod Krapine, koje svjedoči o burnom životu ove regije kroz najbogatiju zbirku ostataka neandertalca u svijetu.
- Vinkovci, ne samo 8000 godina naseljeno područje s najstarijim indoeuropskim kalendarom, već i rodno mjesto dvojice rimskih careva Valensa i Valentinijana, te bogato nalazište od 36 kg srebrnih predmeta iz rimskog razdoblja.
- Hvarsko starogradsko polje s izvornom grčkom zemljopodjelom jedinstvenom u Mediteranu.
- Arheološka nalazišta na Brijunima, na Kvarneru, u Ščitarjevu kod Zagreba, Varaždinske Toplice, Burnum kod Šibenika, lokaliteti su koji svjedoče o svakodnevnom životu starih Rimljana.
- Rijeka i Lošinj izvrsni su primjeri održivog pristupa i suvremenog prikaza arheološke kulturne baštine.
- Pula se može pohvaliti najbolje očuvanim rimskim spomenicima, među kojima je i kulturni amfiteatar, šesti je po veličini među rimskim amfiteatrima sačuvanim u svijetu.

---

⁴⁴ Ministarstvo Republike Hrvatske, Ministarstvo turizma i sporta, *Arheološki turizam: Izazov za Hrvatsku*, <https://mint.gov.hr/vijesti/arheoloski-turizam-izazov-za-hrvatsku/15495>; (08.09.2023.)

⁴⁵ ibidem.; (08.09.2023.)

⁴⁶ Ministarstvo turizma, 2016.: *Strategija razvoja hrvatskog turizma do 2020. godine*, http://www.mint.hr/UserDocsImages/130206_Strategija-prezentacija-a4.pdf; (21.04.2023.)

- Split s Dioklecijanovom palačom, kao najvažnijim spomenikom kasnoantičke arhitekture.
- Vid u Metkoviću, pronađena skupina 19 mramornih statua rimskih careva. Riječ je o najbrojnijim nalazima ikada pronađenim na jednom mjestu na području Rimskog Carstva.
- Reprezentativni biskupski kompleks u Poreču, kao odraz zlatnog Justinijanova doba s mozaicima Eufrazijeve bazilike iz 6. st.

Razvojem specifičnog oblika turizma, među kojima je i arheološki turizma u Hrvatskoj, turistički sektor nastoji obogaćivanjem turističke ponude prevladati strukturne probleme hrvatskog turizma, kao što su snažna sezonalnost i geografska koncentracija potražnje duž jadranske obale, te na taj način disperzirati posjetitelje i u unutrašnjost zemlje (tablica 2).

Tablica 2. Posjećenost arheoloških muzeja u 2022. godini

Muzej	Grad	Broj posjetitelja	Rang prema razini posjećenosti
Arheološki muzej Istre	Pula	509.778	1
Muzej grada Splita - Dioklecijanovi podrumi	Split	210.103	5
Arheološki muzej Zadar	Zadar	64.730	10
Arheološki muzej u Zagrebu	Zagreb	6.834	63
Muzej Vučedolske kulture	Vukovar	49.458	18
Arheološki muzej u Splitu	Split	21.237	23
Muzej Apoksiomena	Mali Lošinj	30.976	25
Arheološki muzej Narona	Vid - Metković	14.295	39

Izvor: izrada autorice prema Muzejski dokumentacijski centar 2023.,: Statistika hrvatskih muzeja, dostupno na <https://mdc.hr/hr/muzeji/muzejska-statistika/statistika-hrvatskih-muzeja/>; (21.04.2023.)

Razvoj arheološkog turizma u Hrvatskoj stoga je posebno važan za one destinacije u koje nemaju vlastiti turistički proizvod ili imidž nije dovoljno izgrađen da bi bile prepoznatljive na tržištu, ali imaju arheološke resurse i njihove potencijale za prezentaciju u turističke svrhe.

3. ANALIZA TURISTIČKE PONUDE I POTRAŽNJE OPĆINE RAKOVICA I ZNAČAJNOG KRAJOBRAZA BARAČEVE ŠPILJE

Općina Rakovica smještena je u središnjem dijelu Republike Hrvatske na samoj granici s Bosnom i Hercegovinom regionalno se pozicionirajući u prostor Korduna. Svojim granicama naslanja se na područje Like i Ličko-senjsku županiju, dok pripada Karlovačkoj županiji. Od jedinica lokalne samouprave s kojima graniči ističu se Grad Slunj, Općina Plaški, Općina Saborsko te malim dijelom Općina Cetingrad u Karlovačkoj županiji, odnosno Općina Plitvička Jezera u Ličko-senjskoj županiji. Općina Rakovica prostire se na 25.580 ha, odnosno 261 km², dok je ukupna dužina granice 93,1 km. Općina zauzima nešto više od 7% teritorija Karlovačke županije.⁴⁷

3.1. Geografska i demografska obilježja prostora Općine Rakovica

Općina Rakovica obuhvaća 26 naselja:⁴⁸ Rakovica, Drage, Oštarski Stanovi, Rakovičko Selište, Brajdić selo, Jelov Klanac, Gornja Močila, Korita, Lipovac, Stara Kršlja, Jamarje, Mašvina, Drežnik Grad, Irinovac, Grabovac, Sadilovac, Selište Drežničko, Čatrnja, Korana, Nova Kršlja, Kordunski Ljeskovac, Koranski Lug, Basara, Brezovac i Broćanac. U posljednjih se 20-etak godina koncentracija stanovništva povećala u naseljima smještenim uz državnu cestu D-1 i D-42, dok su pogranična naselja uz granicu s Bosnom i Hercegovinom praktički bez stanovništva. Ovaj trend posebno je izražen nakon završetka Domovinskog rata.

Zahvaljujući svom položaju u središtu Hrvatske, gdje dominiraju raskrižja putova koji povezuju Europu s Jadranskom obalom, Općina Rakovica zauzima važan geostrateški, tranzitni i komunikacijski položaj. O tome svjedoči tijek glavne državne ceste D-1 kroz općinu koja povezuje sjevernu i južnu Hrvatsku, odnosno gradove Zagreb i Split. Osim ceste D-1 značajne su i cesta D217 koja povezuje Grabovac i Bihać u Bosni i Hercegovini te cesta D42 koja povezuje Selište Drežničko sa Saborskim, Plaškim, Josipdolom i Ogulinom. Zbog nedostatka željezničke infrastrukture, cestovni promet ima važnu ulogu u mobilnosti stanovništva.⁴⁹

---

⁴⁷ Općina Rakovica, *Službeni glasnik Općine Rakovica* (2016.), Službeno glasilo Općine Rakovica broj 6/2016., str. 8.

⁴⁸ *ibidem.*, str. 9.

⁴⁹ Općina Rakovica, *Službeni glasnik Općine Rakovica* (2016.), Službeno glasilo Općine Rakovica broj 6/2016., str. 9.

Na području općine Rakovica nalaze se dva zaštićena područja, Nacionalnog parka Plitvička jezera i Značajnog krajobraza Baraćeve špilje. Administrativno se Nacionalni Park Plitvička jezera najvećim dijelom (91 %) nalazi na području općina Plitvička Jezera i Vrhovine, unutar Ličko-senjske županije, a manjim (9%) dijelom na području općina Rakovica i Saborsko, odnosno oko 801 hektar Nacionalnog parka nalazi se na području općine Rakovica.⁵⁰

Značajni krajobraz Baraća špilje zauzima površinu od 5,19 km² u naseljima Nova Kršlja, Stara Kršlja i Grabovac Drežnički.⁵¹ Ovo područje obiluje geospeleološkim, geomorfološkim, paleontološkim, biološkim i krajobraznim vrijednostima. Na toj površini za sada je istraženo 12 speleoloških objekata. Osim njih JU Rakovica upravlja s još 3 speleološka objekta van granica ZK. Te špilje su pod ekološkom mrežom Natura 2000.⁵² Samo Gornja Baraćeva špilja ima turističku funkciju. Ostali turistički sadržaji uključuju tri kružne pješačke staze, kiosk i suvenirnicu, dječje igralište, sanitarne čvorove, prostor za piknik i uređeno parkiralište. U siječnju 2023. godine otvoren je i posjetiteljski centar Speleon na udaljenosti 1km od lokaliteta Gornja Baraćeva špilja. Broj turista koji posjećuju Značajni krajobraz Baraćeve špilje kontinuirano bilježi porast.⁵³

Prema popisu stanovništva iz 2021. godine na području općine Rakovica živi 2.230 stanovnika, dok je prema popisu iz 2011. godine u općini Rakovica živjelo 2.387 stanovnika. Od ukupnog broja stanovnika na području općine 50,89% (1.135) su muškarci i 49,11% (1.095) žene.⁵⁴

---

⁵⁰ Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera (2019.), *Plan upravljanja Nacionalnim parkom Plitvička jezera 2019. – 2028.*, str. 29.

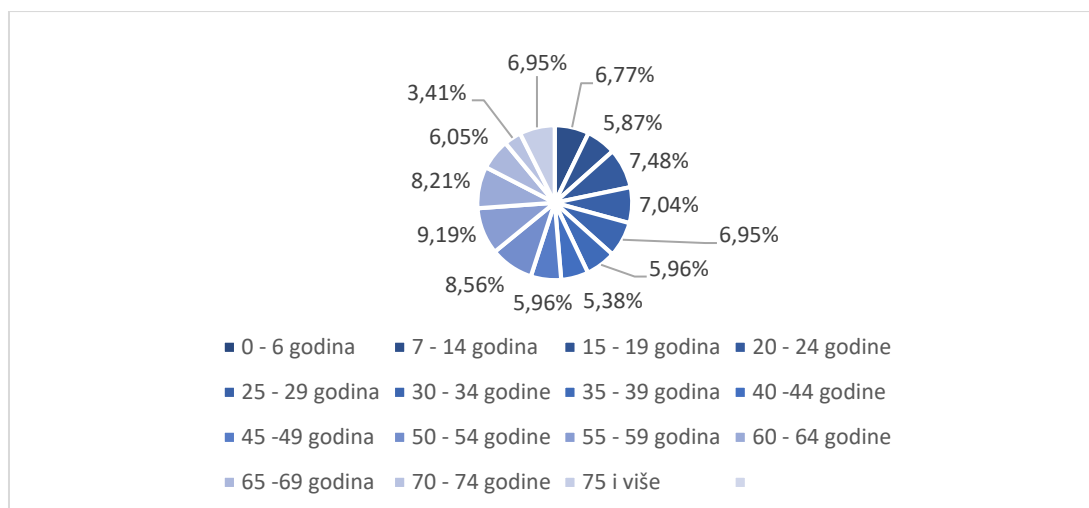
⁵¹ Baraćeve špilje 2023., Značajni krajobraz, <https://baraceve-spilje.hr/znacajni-krajobraz/>; (15.08.2023.)

⁵² Hrvoje Cvitanović, *Speleologija*, Stručna podloga 2019., str. 13.

⁵³ Javna ustanova Baraćeve špilje, *Evidencija broja posjetitelja*, službeni podatci Javne ustanove Baraćeve špilje

⁵⁴ Državni zavod za statistiku 2023., *Popis 2021.*, <https://dzs.gov.hr/naslovna-blokovi/u-fokusu/popis-2021/88> ; (15.08.2023.)

Grafikon 2. Struktura stanovništva prema životnoj dobi u Općini Rakovica

Izvor: izrada autorice prema: Stanovništvo prema starosti (pojedinačne godine) i spolu po županijama, Popis 2021. i Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu, popisi 1961. – 2021., Državnog zavoda za statistiku (2023): <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/popis-stanovnistva/>; (15.08.2023.)

Prema popisu stanovništva iz 2021. godine koeficijent starosti iznosi 24,6. Sukladno grafičkom prikazu također je vidljivo kako osobe starosne dobi 60 i više godina čine gotovo jednu četvrtinu ukupne populacije. Obzirom da starosni koeficijent prelazi granicu od 12 posto, možemo sa sigurnošću reći da stanovništvo Općine Rakovica stari.⁵⁵

3.2. Kvalitativna i kvantitativna analiza turističke ponude Općine Rakovica

Turizam ima veliku važnost za Općinu Rakovicu. Karlovačka županija je na drugom mjestu nakon grada Zagreba po broju noćenja u kontinentalnom dijelu Republike Hrvatske, a Općina Rakovica čini 50% tog prometa.⁵⁶ U 2022. godini registrirano više od 290.000 dolazaka turista i 540.000 noćenja.⁵⁷

Turistička zajednica Općine Rakovica naziva se Plitvičke doline, a obuhvaća područje općine Rakovica i općine Saborsko.⁵⁸

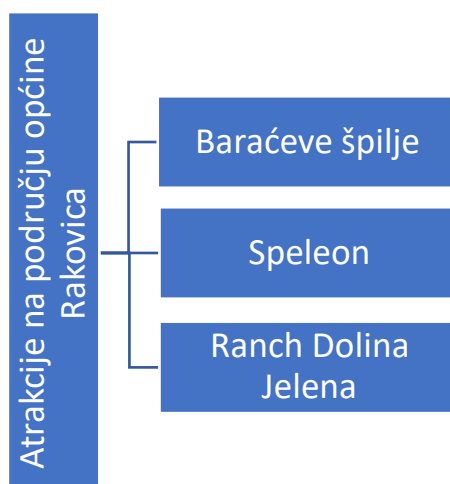
⁵⁵ Državni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema starosti (pojedinačne godine) i spolu po županijama, Popis 2021. i Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu, popisi 1961. – 2021.*, <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/popis-stanovnistva/>; (15.08.2023.)

⁵⁶ Vlada Republike Hrvatske, *Vijesti*, <https://vlada.gov.hr/vijesti/brnjac-iskoristiti-svih-289-milijuna-eura-iz-npoo-a/37776>; (15.08.2023.)

⁵⁷ Državni zavod za statistiku, *Dolasci i noćenja turista u 2022. godini*, <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29506>; (08.09.2023.)

⁵⁸ TZ Plitvičke doline, *Regulativa*, <https://plitvickedoline.hr/regulativa/>; (15.08.2023.)

Grafikon 3. Kvalitativna analiza ponude - Turističke atrakcije na području Općine Rakovica

Izvor: Izrada autorice prema: Atrakcije – Plitvičke doline, <https://plitvickedoline.hr/atrakcije/>, (01.08.2023.)

Na području općine Rakovica prepoznatljiva je prirodna atrakcija Baraćeve špilje, a uz novoootvoreni posjetiteljski centar Javna ustanova Baraćeve špilje povećala je kapacitet sustava posjećivanja u svrhu disperzije posjetitelja iz Nacionalnog Parka Plitvička jezera. Speleon – Centar podzemne baštine financiran je u tu svrhu iz Europskog fonda Konkurentnost i kohezija te partnera na projektu Nacionalni park Plitvička jezera.⁵⁹

Gornja Baraćeve špilja otvorena je za posjećivanje od početka travnja do kraja listopada, dok će posjetiteljski centar biti dostupan posjetiteljima tijekom čitave godine. Na oba lokaliteta posjetiteljima je u cijenu ulaznice uključeno stručno vođenje uz interpretaciju sadržaja u trajanju od približno jedan sat. Uz tri pješačke staze kružnog oblika i različitih duljina: Vučja (1,2km), Rija (3,1km) i Medvjeda (7,5km), kreiran je cjelodnevni sadržaj za posjetitelje.⁶⁰

Ranch Dolina Jelena prostire se na 15 hektara, a dom je za više od 100 vrsta divljih životinja. Posjetitelji imaju priliku vidjeti srne, košute i jelene lopatare. Ranch se obilazi u pratnji stručnog vodstva u trajanju od približno sat i pol.⁶¹

⁵⁹ Baraćeve špilje 2023., *Posjetiteljski centar*, <https://baraceve-spilje.hr/posjetiteljski-centar/>; (01.08. 2023.)

⁶⁰ Baraćeve špilje 2023., *Posjeti špilju*, <https://baraceve-spilje.hr/posjeti-spilju/>; (01.08.2023.)

⁶¹ Plitvičke doline 2023., *Atrakcije*, <https://plitvickedoline.hr/atrakcija/ranch-dolina-jelena/>; (01.08.2023)

Grafikon 4. Kvalitativna analiza ponude - Turističke atrakcije u blizini Općine Rakovica

Izvor: Izrada autorice prema: Atrakcije – Plitvičke doline, <https://plitvickedoline.hr/atrakcije/>, (01.08.2023.)

Područje Nacionalni park Plitvička jezera nalazi se malim dijelom u općini Rakovica, dok je sama turistička atrakcija smještena na području Općine Plitvička Jezera. Najveći je, najstariji i najposjećeniji hrvatski Nacionalni park, koji svake godine posjeti oko dva milijuna turista iz cijelog svijeta.⁶² Uvelike pridonosi razvoju turizma na području same Općine Rakovica.

Rastoke su vodeničarko naselje locirano u gradu Slunju. Učestalo se u promotivnim kampanjama nazivaju i „Male Plitvice“. Prepoznatljive su po brojnim kućama na rijekama Slunjčica i Korana koje protječu samim naseljem, a nekada u prošlosti Rastoke su bile i mlinarsko naselje.⁶³ Danas kao turistički lokalitet posjeduju raznoliku ponudu restorana i caffè barova na vodi. Sam grad Slunj nalazi se na državnoj cesti D1 te je usputna lokacija brojnim posjetiteljima Nacionalnog parka Plitvička jezera.

⁶² Plitvičke doline 2023., *Atrakcije*, <https://plitvickedoline.hr/atrakcije/>; (01.08.2023)

⁶³ ibidem., <https://plitvickedoline.hr/atrakcije/>; (01.08.2023)

Grafikon 5. Kvalitativna analiza ponude – Aktivnosti na području Općine Rakovica

Aktivnosti na području Općine Rakovica	Adrenalinska vožnja quad i buggy motornim vozilima - Quad & Buggy Plitvice
	Organizacija izleta kayaking i rafting rijekom Mrežnicom - Plitvice outdoor
	Nordijsko hodanje - Staza Rakovačke bune, stazu Rute vode te stazu Lipove doline.
	Adrenalinski parkovi - Adrenalinski park Plitvice, Adrenalinski park Oggi
	Biciklističke staze: 8 uređenih biciklističkih staza, različitih duljina na području općine - (Plitvice bike & bed, Degenija tours agencije su koje vrše organizaciju rekreativnih biciklističkih izleta)
Jahanje i ranchevi - Ranch Terra, Wilde Spring Ranch, Ranch Equus Igri, Equestrian club Rakovica	

Izvor: Izrada autorice prema: Atrakcije – Plitvičke doline, <https://plitvickedoline.hr/atrakcije/>, (01.08.2023.)

Analizom atrakcija uključenih u turističku ponudu Općine Rakovice vidljivo je kako su iste usmjerene na boravak u prirodi. Uređene pješačke i biciklističke staze omogućile su razvoj sportskih sadržaja i rekreativnog oblika turizma, odnosno biciklizma, nordijskog hodanja i jahanja. Specifičan oblik, još uvijek u razvoju je svakako avanturistički turizam s raznolikom ponudom sadržaja poput adrenalinskih parkova, adrenalinskih vožnji te adrenalinskih vodenih sportova.

Događaji u Općini Rakovica u organizaciji Javne ustanove Baraćeve špilje su sada već prepoznatljiva manifestacija „Noć šišmiša“ koja se održava svake godine od 2015., a međunarodno se obilježava posljednji vikend u kolovozu. Broj posjetitelja na manifestaciji kontinuirano raste, tako je 2022. godine prema podacima Ustanove, manifestaciju posjetilo više od 800 posjetitelja.⁶⁴ Ustanova organizira i „Barać forest trail“ od 2018. godine, a od kulturnih manifestacija organizirana je „Večer proje i sira“ po prvi puta u 2023. godini te okupila više od stotinu privatnih iznajmljivača.⁶⁵ Turistička zajednica Plitvičke doline višegodišnji je organizator manifestacije pod nazivom „Legende Plitvičkih dolina“, manifestacije „Live like local“ povodom obilježavanja blagdana Sv. Antuna te proslave svetkovine Sv. Jelene. Po prvi puta je organizirana manifestacija „Suze Sv. Lovre“ u 2023. godini.⁶⁶

⁶⁴ Baraćeve špilje 2023., *Novosti*, <https://baraceve-spilje.hr/posljednji-vikend-u-mjesecu-kolovozu-rezerviran-je-za-sismise/>; (15.08.2023.)

⁶⁵ ibidem., <https://baraceve-spilje.hr/vecer-proje-i-sira/>; (15.08.2023.)

⁶⁶ TZ Plitvičke doline 2023., Kalendar događanja, <https://plitvickedoline.hr/kalendar-dogadjanja/>; (15.08.2023.)

U skladu s razvojem turističkih sadržaja kontinuirano se razvija i ponuda turističkog smještaja te dolazi do povećanja smještajnih kapaciteta na godišnjoj razini.

Tablica 3. Kvantitativna analiza smještajnih kapaciteta

Tip smještaja	Naziv	Broj smještajnih kapaciteta	Kategorizacija
Hotel	Hotel Grabovac	70	***
Hotel	16 Lakes Hotel	37	****
Hotel	Hotel Palcich	50	****
Hotel	Hotel Degenija	43	****
Kamp	Kamp Bear	90	Nema dostupnih podataka
Kamp	Kampiralište Korita	72	Nema dostupnih podataka
Kamp	Holiday Park Macola	83	Nema dostupnih podataka
Kamp	Kamp Korana	1748	***
Kamp	Plitvice Holiday Resort	360	****
Turističko naselje	Plitvice Holiday resort	68	Nema dostupnih podataka

Izvor: Izrada autorice prema: Smještaj – Plitvičke doline, https://plitvickedoline.hr/smjestaji/?_sfm_accommodation_capacity=2+1748; (01.08.2023.)

U ponudi su različiti tipovi smještaja. U samoj općini nalaze se četiri hotela s ukupno 200 ležaja, kategoriziranih s tri i četiri zvjezdice. Ukupno je pet kampova s 2.353 smještajna kapaciteta (ležaji, kamp parcele) kategorizirani su jednako tako s tri i četiri zvjezdice. Od ostalih tipova smještaja u ponudi je i jedno turističko naselje s 68 smještajnih kapaciteta.⁶⁷

U najvećem udjelu su zastupljeni tipovi smještaja iz kategorije sobe i apartmani s 268 smještajnih jedinica, potom slijede kuće za odmor, ukupno 20 kuća sa 110 ležaja.⁶⁸

3.3. Turistički promet Baračevih špilja

Javna ustanova Baračeve špilje otvorila je Gornju Baračevu špilju za posjećivanje 2004. godine. Špilja je prvi puta uređena i otvorena za posjećivanje 1892.godine, a bila otvorena za posjećivanje svega godinu dana te je ponovo zatvorena na 112 godina.⁶⁹

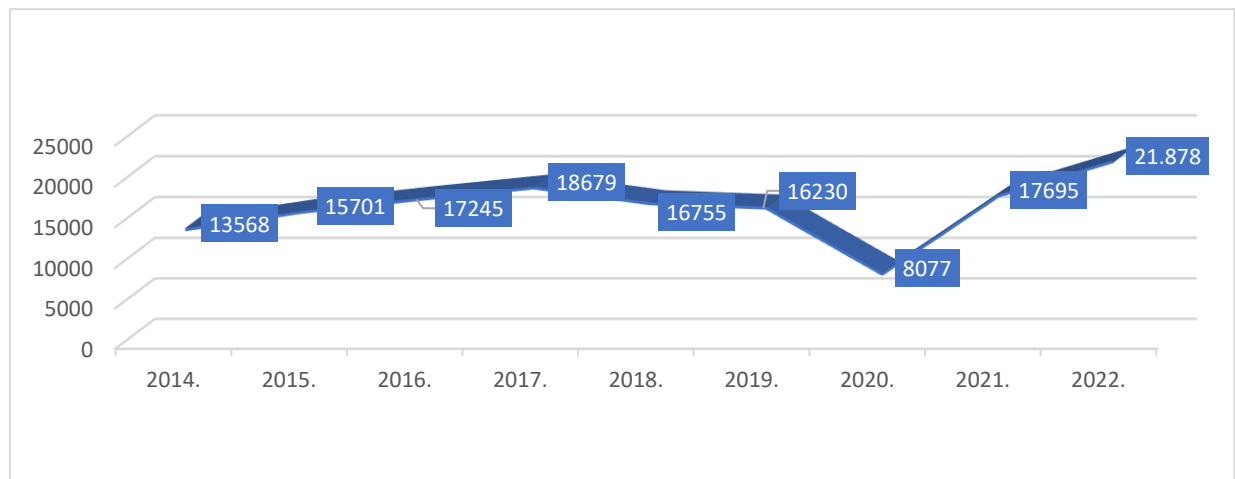
⁶⁷ TZ Plitvičke doline 2023., *Smještaj*, <https://plitvickedoline.hr/smjestaji/>; (15.08.2023.)

⁶⁸ ibidem.,

⁶⁹ Baračeve špilje 2023., *Povijest istraživanja*, <https://baraceve-spilje.hr/povijest-istrazivanja/>; (15.08.2023.)

Od četiri špilje koje se nalaze unutar brda, samo Gornja Baračeva dostupna je posjetiteljima. Dugačka je 495 metara, a u njoj obitavaju dvije vrste šišmiša; Mali i Veliki potkovnjaci.⁷⁰ Jedina je prirodna atrakcija na području općine Rakovica i stoga svake godine privlači sve veći broj posjetitelja.

Grafikon 6. Turistički promet Baračevih špilja (Broj prodanih ulaznica za obilazak Gornje Baračeve špilje u razdoblju od 2014. do 2022. godine)

Izvor: Izrada autorice prema Evidenciji broja posjetitelja Javne ustanove Baračeve špilje 2023., *Evidencija broja posjetitelja po godinama*, podatci dobiveni na korištenje od strane Javne ustanove Baračeve špilje

Na grafičkom prikazu vidljiv je broj prodanih ulaznica za obilazak Gornje Baračeve špilje. Ulaznice za obilazak ne naplaćuju se djeci mlađoj od 7 godina, invalidima Domovinskog rata, članovima Udruge obitelji poginulih branitelja, osobama s posebnim potrebama te osobama s invaliditetom preko 50 %, uz predočenje iskaznice. Propusnice kojima se evidentiraju navedene skupine za koje se ne naplaćuje ulaznica, Ustanova je uvela u sustav prodaje 2021. godine. Iz tog razloga stvaran broj osoba koje su posjetile Gornju Baračevu špilju je veći od broja prodanih ulaznica. Nakon uvođenja evidencije broja posjetitelja na pješačkim stazama, manifestacijama, dječjim radionicama, propusnica za obilazak, broj posjetitelja u Značajnom krajobrazu za 2021. godinu iznosio je ukupno: 23.931 posjetitelja, a za 2022. godinu 29.844 posjetitelja.⁷¹

⁷⁰ Baračeve špilje 2023., *Značajni krajobraz*, <https://baraceve-spilje.hr/znacajni-krajobraz/>; (15.08.2023.)

⁷¹ Evidenciji broja posjetitelja Javne ustanove Baračeve špilje 2023., *Evidencija broja posjetitelja po godinama*, podatci dobiveni na korištenje od strane Javne ustanove Baračeve špilje

Broj posjetitelja bilježio je kontinuirani rast do 2017. godine, kada dolazi do blagog pada u narednoj 2018. i 2019. godini. Nagli pad u broju posjetitelja zabilježen je u godini epidemije 2020. godine, kada je Gornju Baračevu špilju posjetilo svega 8.077 posjetitelja. Tendencija rasta broja posjetitelja nastavila se u 2021. i 2022. godini.⁷²

Do 14. kolovoza 2023. Gornju Baračevu špilju posjetilo je 19.842 posjetitelja, a novootvoreni posjetiteljski centar Speleon 13.195 posjetitelja, važno je napomenuti da je posjetiteljski centar otvoren za javnost 23. siječnja 2023. godine. Broj posjetitelja odnosi se na broj prodanih ulaznica i izdanih propusnica za prethodno navedene skupine posjetitelja.⁷³ Iz navedene evidencije vidljiv je kontinuirani rast broja posjetitelja.

---

⁷² Evidenciji broja posjetitelja Javne ustanove Baračeve špilje 2023., *Evidencija broja posjetitelja po godinama*, podatci dobiveni na korištenje od strane Javne ustanove Baračeve špilje

⁷³ ibidem

4. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE - KORIŠTENJE ARHEOLOŠKIH LOKALITETA ZA UNAPRJEĐENJE SOCIO-EKONOMSKOG UTJECAJA TURIZMA NA RURALNIM PODRUČJIMA

U ovom poglavlju rada prezentirati će se rezultati empirijskog istraživanja o korištenju arheoloških lokaliteta za unaprjeđenje socio-ekonomskog utjecaja turizma na ruralnim područjima. U prvom dijelu navodi se metodologija istraživanja, na temelju koje proizlazi prikaz strukture istraživanja i način na koje je isto provedeno. U slijedećem podpoglavlju prikazan je uzorak ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju te njihove demografske karakteristike. Potom slijedi poglavlje u kojem su prikazani rezultati istraživanja te se postavljene hipoteze testirane temeljem dobivenih rezultata istraživanja. Na samom kraju poglavlja navode se prepoznata ograničenja razvoja turizma i provedenog empirijskog istraživanja te preporuke za unaprjeđenje arheološkog turizma.

4.1. Metodologija istraživanja

Provedeno istraživanje temelji se na ispitivanju stavova stanovništva Općine Rakovica o ekonomskom učinku turizma na stanovništvo, ekološkom i društvenom utjecaju na razvoj općine Rakovica te njihove stavove o arheološkom turizmu. Istraživanje se provodilo putem online kanala, korištenjem strukturiranog anketnog upitnika. Anketni upitnik izrađen je na internetskoj platformi Google forms. Anketiranje ispitanika provodilo se u vremenskom periodu od 25. lipnja 2023. do 30. srpnja 2023. godine.

Prilikom izrade anketnog upitnika, korištena su slijedeća istraživanja:

- *Dallen J. Timothy, Lina G. Tahan: Archaeology and Tourism, Touring the Past, str.59 - 70*
- *Kusar, Devi Roza and Nishikawa, Yoshiaki(2010) 'Heritage Tourism in Rural Areas: Challenges for Improving Socio-economic Impacts', Asia Pacific Journal of Tourism Research, 15: 2, 195 - 213*
- *Pivac, S. (2010): Statističke metode, e-nastavni materijal, Ekonomski fakultet u Splitu, Split, str. 123*
- *Rozga, A. (2009): Statistika za ekonomiste, Ekonomski fakultet, Split, str. 142*

- *Sanjin Mihelić, Zagreb 2011. : Arheologija i turizam u Hrvatskoj - Putevima neandertalaca, str. 377.*
- *Zrinka Marušić, Renata Tomljenović, Larisa Dukić: „Stavovi lokalnog stanovništva prema razvoju turizma u Hrvatskoj u 2018. godini“.*

Ovim istraživanjem nastojalo se postići sveobuhvatno razumijevanje percepcije lokalnog stanovništva o turizmu Općine Rakovica, kao i o potencijalu razvoja arheološkog turizma na lokalitetu Baraćeve špilje. Rezultati dobiveni ovim istraživanjem pružit će uvid u stvarno stanje i percepciju ispitanika te će omogućiti povezivanje teorijskih koncepta sa praksom. Ovakav pristup istraživanju doprinosi boljem razumijevanju teme i potiče daljnje razmišljanje o potrebama daljnjeg razvoja arheološkog turizma u Općine Rakovica.

Upitnici su podijeljeni putem elektronske pošte od strane TZ Plitvičke doline te na društvenoj mreži, odnosno Facebook profilu autorice rada.

Anketni upitnik sastoji se od 17 pitanja zatvorenog tipa. Pitanja unutar upitnika bila su podijeljena u nekoliko skupina, prvom skupinom pitanja ispitivao se socio-demografski profil ispitanika. Za prvu skupinu pitanja koristila su se zatvorena pitanja, kojima se istraživao socio-demografski profil ispitanika.

Sljedećom skupinom pitanja cilj je bio istražiti u kojoj mjeri je turizam utjecao na pojedinca te na povećanje njegove vlastite imovine i kvalitete života. Za ovu skupinu pitanja koristila se Likertova skala ili ljestvica, od pet stupnjeva. Ispitanici su trebali ocijeniti tvrdnje o učinku turizma na imovinu pojedinca i njihove obitelji. Tvrdnje su se ocjenjivale ocjenom od 1 „u potpunosti se ne slažem“ do „5 u potpunosti se slažem“.

Trećom skupinom pitanja ispitivalo se ima li razvoj turizma pozitivne ekonomske učinke za lokalno stanovništvo, odnosno ispitanike. Za ovu skupinu pitanja koristila se također Likertova skala ili ljestvica, od pet stupnjeva. Tvrdnje su se ocjenjivale ocjenom od 1 „u potpunosti se ne slažem“ do „5 u potpunosti se slažem“. Ova skupina uključivala je i jedno zatvoreno pitanje u kojem su ispitanici od ponuđenih tvrdnji o utjecaju turizma na kvalitetu života, trebali odabrati onu koja je u skladu s njihovim mišljenjem.

Četvrtom skupinom pitanja nastojalo se saznati ima li turizam pozitivne ekonomske i ekološke učinke na razvoj Općine Rakovice. Kao i za prethodne skupine pitanja i u ovoj skupini koristila se Likertova ljestvica. Ispitanici su ocjenjivali tvrdnje o arheološkom turizmu ocjenom od 1 „u potpunosti se ne slažem“ do „5 u potpunosti se slažem“. Ova skupina uključivala je i

jedno zatvoreno pitanje kojim su ispitanici valorizirali stupanj razvoja turizma Općine Rakovica.

Posljednja skupina pitanja vezana je za zadovoljstvo stanovništva sadržajima Javne ustanove Baraćeve špilje. Kao i za prethodne skupine pitanja koristila se Likertova skala ili ljestvica, od pet stupnjeva. Ispitanici su trebali ocijeniti ocjenom od 1 „nedovoljan“ do 5 „izvrstan“. Također, u ovoj skupini nalazilo se i pitanje kojim se ispitalo stajalište stanovnika o potencijalu lokaliteta Baraćeve špilje. Za ovo pitanje tvrdnje su se ocjenjivale ocjenom od 1 „u potpunosti se ne slažem“ do „5 u potpunosti se slažem“.

4.2. Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja predstavljaju stanovnici Općine Rakovica. Ispitanicima je anketni upitnik poslan putem e-mail pošte, od strane TZ Plitvičke doline, a podijeljen je i putem društvene mreže Facebook autorice rada.

Uzorkom je obuhvaćen 61 ispitanik, od čega je dvije trećine ženskih ispitanika. Najviše ispitanika, 36,1%, staro je do 29 godina, dok broj ispitanika pada sa njihovim godinama, te je najmanje ispitanika starijih od 60 godina (8,2%). Tek nešto manje od polovice ispitanika (45,9%) ima srednjoškolsko obrazovanje, a trećina ispitanika je fakultetski obrazovana. Ispitanika koji su bez ili imaju samo završenu osnovnu školu nema u uzorku.

Tablica 4. Socio-demografske karakteristike ispitanika – 1 dio

Karakteristika	N	%
Spol		
Ženski	41	67,2
Muški	20	32,8
Dob		
18-29	22	36,1
30-39	15	24,6
40-49	10	16,4
50-59	9	14,8
60 ili više	5	8,2

Stupanj obrazovanja		
Osnovna škola ili niže	0	0,0
Srednja škola	28	45,9
Stručni studij	12	19,7
Preddiplomski studij ili magisterij	20	32,8
Doktorat	1	1,6
Radni status		
Stalno zaposlen/a	39	63,9
Zaposlen/a na pola radnog vremena	0	0,0
Povremeno sezonski zaposlen/a	7	11,5
Nezaposlen/a	2	3,3
Student/ica	8	13,1
U mirovini	5	8,2
Područje zanimanja		
Primarni sektor (poljoprivreda, stočarstvo, ribarstvo i šumarstvo)	1	1,7
Sekundarni sektor (industrija, građevinarstvo, rudarstvo, energetika, brodogradnja i proizvodno obrtništvo)	5	8,5
Tercijarni sektor (trgovina, promet, ugostiteljstvo, bankarstvo i turizam)	38	64,4
Kvartarni sektor (obrazovanje, znanost, zdravstvo, kultura, policija, vojska)	15	25,4

Napomena: N=61

Izvor: Izrada autorice

Najviše ispitanika je stalno zaposleno 63,9% , dok nijedan ispitanik ne radi na pola radnog vremena. Od zaposlenih, najviše njih 64,4% zaposleno je u tercijarnom sektoru , dok je samo jedan ispitanik 1,7%, zaposlen u primarnom sektoru.

Socio-demografske karakteristike ispitanika koje se odnose na osobna primanja ispitanika, njihovo prebivalište i koristi od turizma nalaze u sljedećoj tablici.

Tablica 5. Socio-demografske karakteristike ispitanika -2.dio

Karakteristika	N	%
Primanja		
Bez prihoda prethodni mjesec	3	4,9
Manje od 500 EUR	2	3,3
500 do 1000 EUR	31	50,8
1000 do 2000 EUR	21	34,4
Više od 2000 EUR	4	6,6
Prebivalište na području Rakovica		
Stalno prebivalište	47	77,0
Privremeno boravište	14	23,0
Ostvarujete li Vi ili netko od Vaših članova obitelji, osobnu korist od turizma?		
Ostvarujem izravnu korist od turizma	44	72,1
Ostvarujem neizravnu korist od turizma	12	19,7
Ne ostvarujem nikakvu korist od turizma	5	8,2
Turizam je za mene i/ili članove uže obitelji:		
Glavni izvor prihoda	11	18,0
Dodatni prihod	44	72,1
Ne ostvarujemo nikakve prihode od turizma	6	9,8

Napomena: N=61

Izvor: Izrada autorice

Stalno prebivalište na području Rakovica ima 77,0% ispitanika. Polovica ispitanika, odnosno njih 50,8% ima mjesečna primanja od 500 do 1000 eura, a 41% ispitanika ima primanja veća od 1000 eura

Za 72,1% ispitanih prihodi od turizma predstavljaju dodatne prihode, te ih isto toliko ostvaruje izravnu korist od turizma, dok svega 9,8% ispitanika ne ostvaruje od nikakve prihode od turizma, a tek nešto manje, 8,2% ne ostvaruje nikakvu korist od turizma.

4.3. Rezultati istraživanja

Prvom skupinom pitanja nastojalo se saznati koliki je utjecaj turizma na imovinu i primanja ispitanika. Ispitanici su prema Likertovoj ljestvici ocjenom od 1 (u potpunosti se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem) trebali ocijeniti utjecaj turizma na imovinu njih i njihovih obitelji.

Tablica 6. Utjecaj turizma na imovinu i primanja ispitanika

Tvrdnja	u %					M	SD
	1	2	3	4	5		
Turizam je utjecao na povećanje prihoda u mom kućanstvu	8,2	1,6	4,9	19,7	65,6	4,33	1,19
Turizam je utjecao na povećanje moje osobne uštede	14,8	8,2	13,1	27,9	36,1	3,62	1,42
Turizam je utjecao na povećanje vrijednosti moje vlastite imovine (kupnja zemljišnih posjeda, nekretnina i sl.)	21,3	9,8	11,5	19,7	37,7	3,43	1,59
Uslijed turističkog razvoja povećali su se moji troškovi života	4,9	3,3	19,7	27,9	44,3	4,03	1,11
Ukupno						3,85	0,41

Napomena: N=61

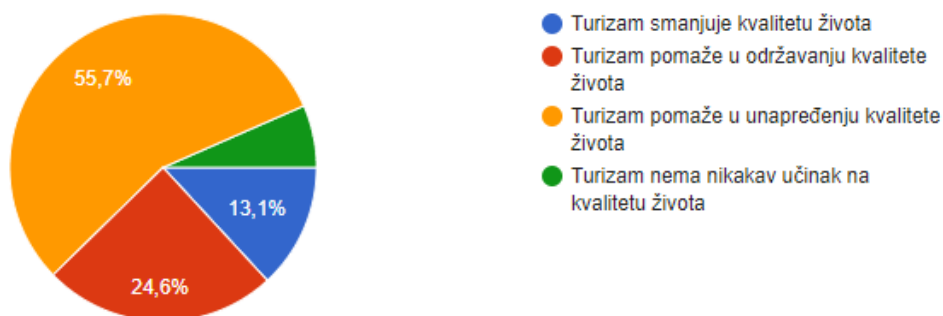
Izvor: izrada autorice

Ispitanici kao posebno značajnim utjecajem turizma smatraju njegov utjecaj na povećanje prihoda u kućanstvima ($M=4,33$, $SD=1,19$). Sa tom se tvrdnjom složilo gotovo dvije trećine ispitanika (65,6%), dok se šest puta manje ispitanika (9,8%) nije uopće ili u potpunosti složilo sa tom tvrdnjom. Međutim, povećanje prihoda pratio je i rast troškova ($M=4,03$, $SD=1,11$) sa kojom se djelomično ili u potpunosti složilo čak 72,2% ispitanika, ali je i kod te tvrdnje bio najveći broj neutralnih odgovora jer je petina ispitanika imala neutralan stav prema tvrdnji „Uslijed turističkog razvoja povećali su se moji troškovi života“.

Sa tvrdnjama o utjecaju turizma na povećanje dugotrajne imovine- uštede ili zemljišta, iskazano je iako nešto niža razina slaganja ($M=3,62$, $SD=1,43$ i $M=3,43$, $SD=1,59$), ali još uvijek se gotovo 40% ispitanika slaže djelomično ili u potpunosti da je turizam utjecao

na povećanje osobne uštede i vrijednosti vlastite imovine. Ukupna ocjena iznosi 3,85, što znači da ispitanici smatraju kako turizam ima pozitivan učinak na njihovu imovinu.

Grafikon 7. Utjecaj turizma na kvalitetu života ispitanika

Izvor: Izrada autorice

Iz grafikona 15. vidljivo je kako gotovo 56% ispitanika smatra da turizam u općini Rakovica pomaže u unapređenju kvalitete života, kako njihovog osobnog, tako i općine. Njih 25% smatra kako turizam samo pomaže u održavanju kvalitete života, dok ih 13% smatra da turizam umanjuje njihovu kvalitetu života. Čak 6,6% stanovnika smatra da turizam nema nikakav utjecaj na kvalitetu života.

Tablica 7. Ekonomski utjecaj turizma

Tvrdnja	%					M	SD
	1	2	3	4	5		
Korist od turizma u općini Rakovica ima samo manji dio stanovništva	27,9	24,6	19,7	18,0	9,8	2,57	1,34
Turizam donosi loše plaćena radna mjesta	32,8	19,7	24,6	16,4	6,6	2,44	1,29
Turizam donosi korist mojoj općini	3,3	3,3	3,3	18,0	72,1	4,52	0,96
Turizam ima pozitivan utjecaj na razvoj ruralne infrastrukture (izgradnja cesta, stambenih zgrada, unapređenje vodoopskrbnog i elektroenergetskog sustava)	9,8	9,8	9,8	27,9	42,6	3,84	1,35

Turizam ima pozitivan utjecaj na izgradnju javne infrastrukture (bolnice, škole, crkve, dječja igrališta)	18,0	11,5	19,7	23,0	27,9	3,31	1,46
Ukupno						3,33	0,87

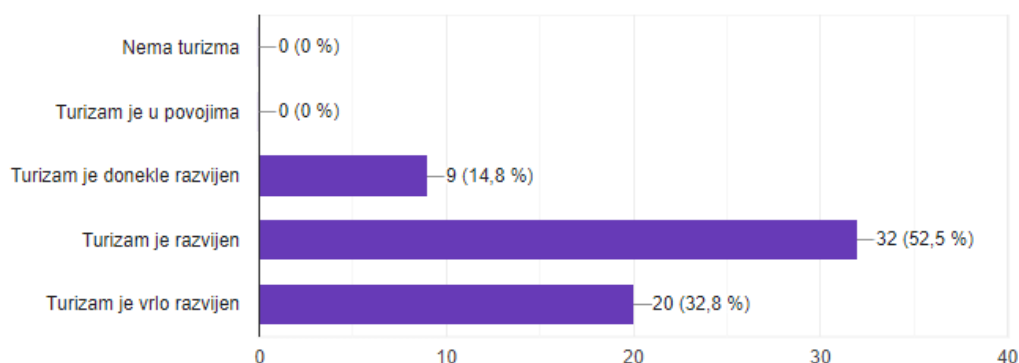
Napomena: N=61

Izvor: izrada autorice

Gotovo apsolutno slaganje ($M=4,52$, $SD=0,94$) ispitanici su iskazali sa tvrdnjom „Turizam donosi korist mojoj općini“ gdje je svega 3,3% ispitanika bilo neutralno, dvostruko više ih se djelomično ili u potpunosti nije slagao sa tvrdnjom, dok se ostatak slagao ili apsolutno slagao sa tom tvrdnjom. Djelomično slaganje ispitanici su iskazali i sa tvrdnjom „Turizam ima pozitivan utjecaj na razvoj ruralne infrastrukture (izgradnja cesta, stambenih zgrada, unapređenje vodoopskrbnog i elektroenergetskog sustava)“ ($M=3,84$, $SD=1,34$) sa kojom je 42,6% ispitanika iskazalo apsolutno slaganje, dok je 9,8% ispitanika bila neutralnog stava. Da su pozitivnog stava o djelovanju turizma u svojoj općini, ispitanici su potvrdili i dodijelivši nisku prosječnu ocjenu tvrdnji „Turizam donosi loše plaćena radna mjesta“ ($M=2,44$, $SD=1,29$) koju nije uopće ili djelomično podržalo više od polovice ispitanih (52,8%). Prema toj tvrdnji iskazali su i najveću neodlučnost jer se 24,6% ispitanika nije niti slagala niti nije slagala sa tvrdnjom. Ispitanici su neutralnog stava i prema tvrdnji „Korist od turizma u općini Rakovica ima samo manji dio stanovništva“ sa kojom se ipak 52,5%, odnosno dvostruko više ispitanika ne slaže nego slaže ($M=2,57$, $SD=1,34$). Ispitanici su mišljenja da turizma nema utjecaja na izgradnju javne infrastrukture: bolnice, škole, crkve, dječja igrališta ($M=3,31$, $SD=1,46$) koju podržava polovica ispitanika, dok 29,5% njih se ne slaže sa tvrdnjom.

Grafikon 8. Percepcija stupnja razvoja turizma Općine Rakovica

Izvor: izrada autorice

Iz grafikona 16. je vidljivo kako 52,5% ispitanika smatra kako je turizam u općini Rakovica razvijen, dok ih 33% smatra vrlo razvijenim. Njih 15% smatra turizam donekle razvijenim, dok onih koji smatraju da turizam uopće nije razvijen ili da je tek u povojima, u općini Rakovica nema.

Tablica 8. Stavovi o ekološkom i društvenom utjecaju turizma na razvoj Općine Rakovica

Tvrdnja	%					M	SD
	1	2	3	4	5		
Turistička izgradnja nagrđuje izgled mog mjesta	24,6	21,3	14,8	16,4	23,0	2,92	1,52
Turizam uzrokuje gužvu na ulicama, šetnicama, trgovinama, restoranima i sl.	6,6	9,8	14,8	27,9	41,0	3,87	1,25
Zbog povećanog broja turista dolazi do nestašice ili restrikcije u vodoopskrbi	9,8	4,9	9,8	18,0	57,4	4,08	1,33
Zbog turizma dolazi do prekida u napajanju električnom energijom	42,6	18,0	18,0	11,5	9,8	2,28	1,38
Turizam uzrokuje gužvu u domu zdravlja	36,1	24,6	31,1	3,3	4,9	2,16	1,11
Ukupno						3,06	0,88

Napomena: N=61

Izvor: izrada autorice

Općenito, ispitanici su mišljenja kako turizam djeluje pozitivno na njihovo mjesto, te ne misle da zbog turističke aktivnosti njihove općine dolazi do gužvi u Domu zdravlja ($M=2,16$, $SD=1,11$) ili do prekida u napajanju električnom energijom ($M=2,28$, $SD=1,38$). Naime, sa tom se tvrdnjom nije složilo 60,6% ispitanika. Da turisti ne preopterećuju liječničke ordinacije misli polovica ispitanih, ali gotovo 31,1% je neutralnog stava prema navedenoj tvrdnji. Iako su ispitanici neutralnog odgovora da li turistička izgradnja nagrđuje izgled njihovog mjesta ($M=2,92$, $SD=1,52$) sa kojom se neznatno više ispitanika ne slaže (45,9%) nego slaže (39,4%), ispitanici se slažu sa tvrdnjom da turizam uzrokuje gužvu na ulicama, šetnicama, trgovinama, restoranima i sl. ($M=3,87$, $SD=1,25$) koju djelomično ili u potpunosti podržava 68,9% ispitanika. Međutim, kao negativnu stranu razvitka turizma, ispitanici vide da zbog povećanog broja turista dolazi do nestašice ili restrikcije u vodoopskrbi ($M=4,08$, $SD=1,33$), sa kojom se složilo 75,4% ispitanika.

Tablica 9. Stavovi ispitanika o arheološkom turizmu u Općini Rakovici

Tvrdnja	%					M	SD
	1	2	3	4	5		
Tip turista koji putuje radi upoznavanja kulturne baštine nekog područja posjeduje višu razinu obrazovanja, provodi više vremena u destinaciji te troši više novca prilikom boravka.	11,5	16,4	14,8	36,1	21,3	3,39	1,31
Projekt „Putevima neandertalaca“ kojim bi se povezala sva arheološka nalazišta na području Hrvatske (od Krapine na sjeveru do Mujine pećine na jugu) zasigurno bi našao prepoznatljivo mjesto među kulturnim putevima Europe.	13,1	8,2	4,9	37,7	36,1	3,75	1,37
Volonterski arheološki turizam (arheolozi koji dobrovoljno putuju istraživati razna mjesta) jedan je od potencijalnih smjerova razvoja turizma naše općine.	14,8	11,5	26,2	29,5	18	3,25	1,30
Ukupno						3,46	0,26

Napomena: N=61

Izvor: izrada autorice

Stavovi koji se odnose na tip turista koji se može privući razvojem arheološkog turizma u Općinu Rakovica prilično su homogeni. Naime, najveće slaganje ispitanici su iskazali sa tvrdnjom da Projekt „Putevima neandertalaca“ kojim bi se povezala sva arheološka nalazišta na području Hrvatske (od Krapine na sjeveru do Mujine pećine na jugu) zasigurno bi našao prepoznatljivo mjesto među kulturnim putevima Europe (M=3,75, SD=1,37). Taj je projekt podržalo 73,8% ispitanika. Nadalje, s tim u svezi, takvi projekti dovode nove tipove turista koji putuje radi upoznavanja kulturne baštine nekog područja, posjeduju višu razinu obrazovanja, provode više vremena u destinaciji te troše više novca prilikom boravka što će pozitivno ekonomski utjecati na razvoj na Općine Rakovica (M=3,39, SD=1,31). Ovu tvrdnju podržava dvostruko veći broj ispitanika (57,4%) nego što ju ne podržava. Nešto neutralniji stav ispitanici su iskazali prema tvrdnji da je volonterski arheološki turizam (arheolozi koji dobrovoljno putuju istraživati razna mjesta) jedan je od potencijalnih smjerova razvoja turizma općine Rakovica (M=3,25, SD=1,230) koju podržava 47,5% ispitanika.

Tablica 10. Zadovoljstvo ispitanika sadržajima Javne ustanove Baraćeve špilje

Tvrdnja	%					M	SD
	1	2	3	4	5		
Kvaliteta interpretacije lokaliteta Baraćeve špilje	0,0	1,6	4,9	21,3	72,1	4,64	0,66
Informacije o lokalitetu na službenim stranicama Javne ustanove Baraćeve špilje i Turističke zajednice općine Rakovica	1,6	0,0	3,6	18	73,8	4,62	0,76
Publicirani promotivni materijali o Baraćevim špiljama	1,6	0,0	8,2	26,2	63,9	4,51	0,79
Kvaliteta interpretacije sadržaja na samom lokalitetu (postojanje interpretacijskih tabli, poučne staze, interpretacija od strane stručnog vodstva)	0,0	1,6	1,6	14,8	82	4,77	0,56
Stanje istraženosti i konzervacije lokaliteta	1,6	0,00	13,1	31,1	52,5	4,35	0,84
Prometna signalizacija u svrhu usmjeravanja posjetitelja na lokalitet	0,0	8,2	14,8	23	54,1	4,23	0,99
Ukupno						4,51	0,20

Napomena: N=61

Izvor: izrada autorice

Stavovi su ispitani korištenjem Likertove skale gdje je 1 nedovoljan, a 5 izvrstan. Iz dobivene visoke ukupne prosječne ocjene (4,51) može se zaključiti da su ispitanici izuzetno zadovoljni sadržajima koje nudi Javna ustanova Baraćeve špilje. Tako su izvrsnom ocijenili kvalitetu interpretacije sadržaja na samom lokalitetu: postojanje interpretacijskih tabli, poučne staze, interpretacija od strane stručnog vodstva (M=4,77, SD=0,56). Ocjenu dobar ili dovoljan ovoj su tvrdnji dala svega 3,2% ispitanika, dok je nitko nije ocijenio nedovoljnom. Ocjenu izvrstan su dobile i informacije o lokalitetu na službenim stranicama Javne ustanove Baraćeve špilje i Turističke zajednice Općine Rakovica (M=4,62, SD=0,76) kojoj je ocjenu dobar i manju od toga dalo tek 5,2% ispitanih, te kvaliteta interpretacije lokaliteta Baraćeve špilje (M=4,64, SD=0,66). Publicirani promotivni materijali o Baraćevim špiljama također su dobili ocjenu izvrstan, ali je nešto više ispitanih, 9,8% manje njima zadovoljno. Iako su stanju istraženosti i konzervacije lokaliteta te prometnoj signalizaciji u svrhu usmjeravanja posjetitelja na lokalitet dodijelili visoke ocjene (M=4,35, SD=0,84 te M=4,23, SD=0,99), ispitanici su mišljenja da bi ipak trebalo uložiti i u istraženost i konzervaciju lokaliteta i u prometnu signalizaciju, s obzirom da su tim tvrdnjama ocjenu izvrstan dodijelio najmanji broj ispitanika (52,5% i 54,1%).

Od svih dosadašnjih dimenzija, ispitanici su najzadovoljniji sadržajima Javne ustanove Baraćeve špilje (M=4,51, SD=0,20).

Tablica 11. Mogućnost turističke valorizacije Baraćevih špilja

Tvrdnja	%					M	SD
	1	2	3	4	5		
Otvorenjem posjetiteljskog centra „Speleon- centar podzemne baštine“, produjiti će se boravak posjetitelja u općini Rakovica.	3,3	8,2	31,1	36,1	21,3	3,64	1,02
Arheološki nalaz oruđa neandertalca u Gornjoj Baraćevoj špilji predstavlja potencijal za razvoj novog oblika turizma (arheološkog) u našoj općini.	3,3	6,6	9,8	37,7	42,6	4,1	1,04
Speleon - Centar podzemne baštine, diverzificirati će dosadašnju turističku ponudu na našem području	1,6	6,6	14,8	32,8	44,3	4,11	1,00
Ukoliko se prilikom narednih iskapanja koja će uslijediti u ljeto 2023. godine pronađu brojniji nalazi neandertalca, Javna ustanova Baraćeve	0,0	4,9	6,6	24,6	63,9	4,48	0,83

špilje trebala bi zasebno interpretirati tu kulturnu baštinu po uzoru na svjetska nalazišta neandertalaca.							
Ukupno						4,08	0,34

Napomena: N=61

Izvor: izrada autorice

Vrlo veliko slaganje ispitanici su iskazali sa tvrdnjom „Ukoliko se prilikom narednih iskapanja koja će uslijediti u ljeto 2023. godine pronađu brojniji nalazi neandertalaca, Javna ustanova Baraćeve špilje trebala bi zasebno interpretirati tu kulturnu baštinu po uzoru na svjetska nalazišta neandertalaca“ sa kojom se složilo 88,5% ispitanika (M=4,48, SD=0,829). Da će Speleon - Centar podzemne baštine, diverzificirati dosadašnju turističku ponudu na našem području, smatra 77,1% ispitanika (M=4,11, SD=1,00). Podjednaki broj ispitanika (80,3%) smatra i da će arheološki nalaz oruđa neandertalca u Gornjoj Baraćevoj špilji predstavlja potencijal za razvoj novog oblika turizma (arheološkog) u općini (M=4,10. SD=1,04), dok je najmanji udio ispitanika, tek nešto više od polovice (57,4%) misli da će Otvorenjem posjetiteljskog centra „Speleon- centar podzemne baštine“, produljit će se boravak posjetitelja u općini Rakovica (M=3,64, SD=1,02).

Ukupno gledajući, ispitanici vide visok stupanj mogućnosti turističke valorizacije Baraćevih špilja (M=4,08, SD=0,34).

4.4. Diskusija rezultata istraživanja

U ovom dijelu rada izvršena je provjera postavljenih hipoteza, na temelju dobivenih rezultata istraživanja. Do novih spoznaja i zaključaka dolazi se uz pomoć prihvaćenih ili opovrgnutih hipoteza, što može pridonijeti daljnjem istraživanju te smjericama za razvoj arheološkog oblika turizma.

- H1 *Turizam ima pozitivan učinak na primanja i imovinu pojedinaca i njihovih obitelji.*

Ukupna prosječna ocjena tvrdnji koje se odnose na utjecaj turizma na imovinu i primanja ispitanika u Općini Rakovica iznosi 3,85, što ukazuje na činjenicu da turizam ima pozitivan učinak na primanja i imovinu pojedinaca i njihovih obitelji, čime se potvrđuje ova hipoteza.

- H2 *Razvoj turizma ima pozitivne ekonomske učinke za lokalno stanovništvo.*

S tvrdnjom da korist od turizma na području Općine Rakovica ima samo manji dio stanovništva u potpunosti te djelomično se ne slaže čak 52,5% stanovništva. Čak 72% stanovništva smatra da korist općini Rakovica donosi turizam. Najniža ocjena pozitivne tvrdnje odnosi se na „Turizam ima pozitivan utjecaj na izgradnju javne infrastrukture (bolnice, škole, crkve, dječja igrališta)“ te iznosi 3.31. Sukladno stavovima stanovništva o ekonomskim utjecajima turizma na lokalno stanovništvo, hipoteza je potvrđena.

- H3 *Turizam ima pozitivne ekološke i društvene utjecaje na razvoj na Općine Rakovica.*

Ispitanici su ukupnog neutralnog stava ($M=3,06$, $SD=0,88$) o ekološkom i društvenom utjecaju turizma na razvoj Općine Rakovica. Ispitanici se djelomično slažu s tvrdnjama: „Turizam uzrokuje gužvu na ulicama, šetnicama, trgovinama, restoranima i sl“ ($M=3,87$, $SD=1,25$) i „Zbog povećanog broja turista dolazi do nestašice ili restrikcije u vodoopskrbi“ ($M=4,1$, $SD=1,33$). Dok se djelomično ne slažu s tvrdnjama: „Turizam uzrokuje gužvu u domu zdravlja“ ($M=2,16$, $SD=1,11$), „Zbog turizma dolazi do prekida u napajanju električnom energijom“ ($M=2,28$, $SD=1,38$) i „Turistička izgradnja nagrđuje izgled mog mjesta“ ($M=2,92$, $SD=1,52$). Stoga je hipoteza H3, turizam ima pozitivne ekološke i društvene utjecaje na razvoj na Općine Rakovica djelomično prihvaćena.

- H4 *Lokalno stanovništvo ima pozitivan stav prema razvoju arheološkog turizma*

Ukupna prosječna ocjena tvrdnji koje se odnose na arheološki turizam je neutralna ($M=3,46$, $SD=0,26$). Ispitanici su izrazili neutralan stav za slijedeće tvrdnje: „Tip turista koji putuje radi upoznavanja kulturne baštine nekog područja posjeduje višu razinu obrazovanja, provodi više vremena u destinaciji te troši više novca prilikom boravka.“ ($M=3,39$, $SD=1,31$), „Volonterski arheološki turizam (arheolozi koji dobrovoljno putuju istraživati razna mjesta) jedan je od potencijalnih smjerova razvoja turizma naše općine.“ ($M=3,25$, $SD=1,3$) te tvrdnja koja je najviše prihvaćena: „Projekt „Putevima neandertalaca“ kojim bi se povezala sva arheološka nalazišta na području Hrvatske (od Krapine na sjeveru do Mujine pećine na jugu) zasigurno bi našao prepoznatljivo mjesto među kulturnim putevima Europe.“ ($M=3,75$, $SD=1,37$). Iz tog razloga se hipoteza H4, odnosno tvrdnja da lokalno stanovništvo ima pozitivan stav prema razvoju arheološkog turizma djelomično prihvaća.

- H5: Lokalno stanovništvo zadovoljno je sadržajima Javne ustanove Baraćeve špilje

Ispitanici su visokom ocjenom ocijenili zadovoljstvo sadržajima Javne ustanove Baraćeve špilje (M=4,51, SD=0,202). Najvišom ocjenom (M=4,77, SD=0,56) ispitanici su ocijenili kvalitetu interpretacije sadržaja na samom lokalitetu (postojanje interpretacijskih tabli, poučne staze, interpretacija od strane stručnog vodstva). Visoke ocjene dodijelili su i kvaliteti interpretacije lokaliteta Baraćeve špilje (M=4,64, SD=0,66) te informacijama o lokalitetu na službenim stranicama Javne ustanove Baraćeve špilje i turističke zajednice općine Rakovica (M=4,62, SD=0,76). Najnižu ocjenu ispitanici su udijelili prometnoj signalizaciji u svrhu usmjeravanja posjetitelja na lokalitet (M=4,23, SD=0,99). Iz tog razloga hipoteza H5: Lokalno stanovništvo zadovoljno je sadržajima Javne ustanove Baraćeve špilje se prihvaća.

4.5. Prepoznata ograničenja razvoja arheološkog turizma i provedenog istraživanja

Razvoj arheološkog turizma u općini Rakovica nosi sa sobom brojne potencijale i mogućnosti za kulturno obogaćivanje, ekonomski rast i očuvanje bogate povijesne baštine. Međutim, kako bi se postigao održiv i uspješan arheološki turizam, nužno je prepoznati i razmotriti određena ograničenja koja mogu utjecati na taj proces.

- **Financijska ograničenja:** Razvoj arheoloških nalazišta i interpretacijskih centara zahtijeva značajna financijska sredstva za istraživanje, konzervaciju, restauraciju, edukaciju i infrastrukturne investicije. Ograničeni proračun općine Rakovica može predstavljati prepreku u ostvarivanju ambicioznih projekata i stvaranju privlačnih turističkih destinacija.
- **Stručni resursi:** Kvalificirani arheolozi, povjesničari umjetnosti, vodiči i drugi stručnjaci ključni su za uspješno upravljanje i interpretaciju arheološkog naslijeđa. Nedostatak takvih stručnjaka može utjecati na kvalitetu interpretacije i edukacije posjetitelja.
- **Konkurencija s prirodnim atrakcijama:** Iako arheološka nalazišta imaju značajnu kulturnu vrijednost, Rakovica također nudi prekrasne prirodne atrakcije kao što su Nacionalni park Plitvička jezera. Konkurencija s prirodnim ljepotama može utjecati na privlačenje posjetitelja i fokusiranje resursa na arheološke lokalitete.
- **Očuvanje i zaštita:** Intenzivan turizam može imati negativan utjecaj na fizičko stanje arheoloških nalazišta. Povećan broj posjetitelja, nedovoljna infrastruktura i

neodgovarajuće mjere zaštite mogu dovesti do oštećenja i degradacije povijesnih ostataka.

- Edukacija i svijest: Nedostatak svijesti i edukacije lokalnog stanovništva o važnosti očuvanja arheološkog naslijeđa može rezultirati nedostatkom podrške za turističke projekte. Edukacija zajednice ključna je za stvaranje pozitivnog okruženja za razvoj arheološkog turizma.
- Pristup i infrastruktura: Loša prometna povezanost, nedostatak parkirališta, nedostupnost invalidskim osobama i nedovoljna infrastruktura mogu smanjiti privlačnost arheoloških nalazišta za posjetitelje.
- Regulacija i dozvole: Složena regulativa i birokracija mogu usporiti proces razvoja i implementacije arheoloških turističkih projekata.
- Sezonski karakter: Arheološki turizam može biti sezonski, što može ograničiti održivost projekata i zaposlenost lokalnog stanovništva tijekom cijele godine.

Prilikom promatranja rezultata istraživanja treba uzeti u obzir i ograničenja istraživanja, a to je broj ispitanika koji je sudjelovao u istraživanju, 61 ispitanik. Obzirom da se istraživanje provodilo putem društvene mreže te elektronske pošte, riječ je o potencijalno ograničavajućem faktoru za osobe starije životne dobi i ostale osobe koje se ne služe suvremenom tehnologijom. Prethodno je navedeno u radu kako gotovo 25% stanovništva Općine Rakovica čini upravo starije stanovništvo. Pretpostavka je da postoje i etička ograničenja, kao što je „nepriprisanost“, odnosno obzirom da je riječ o ispitivanju lokalnog stanovništva o svakodnevnom utjecaju turizma na kvalitetu njihova života, ograničavajući faktor u ovom slučaju je subjektivnost. Pretpostavka je da postoje ograničenja u poznavanju tematike arheološkog turizma i tvrdnji koje su stanovnici trebali ocijeniti prema Likertovoj skali, obzirom da su termini poput volonterskog arheološkog turizma i kulturnih puteva Europe nisu toliko sveopće poznati.

Da bi se prevladala ta ograničenja i potaknuo održiv razvoj arheološkog turizma u Općini Rakovica, ključno je usmjeriti napore na obrazovanje, suradnju sa stručnjacima, osiguranje financijskih sredstava za istraživanje i očuvanje, te kontinuirano podizanje svijesti o vrijednosti kulturnog naslijeđa među lokalnim stanovništvom i posjetiteljima.

4.6. Preporuke za unapređenje arheološkog turizma

S ciljem donošenja preporuka za unapređenje arheološkog turizma iz provedenog anketnog istraživanja mogu se izvesti sljedeći zaključci:

- Stanovnici Općine Rakovica u većoj mjeri ostvaruju prihod od turizma kao sekundarni prihod te od njega imaju izravnu korist.
- Turizam pozitivno utječe na povećanje dohotka, osobne imovine i uštedevine stanovnika Općine Rakovica.
- Stanovnici smatraju da turizam unapređuje kvalitetu njihova života te da turizam donosi koristi općini u kontekstu unapređenja općinske infrastrukture i vodoopskrbnog sustava, unatoč tome što većina ispitanika smatra da turizam donosi loše plaćena radna mjesta.
- Ispitanici smatraju kako turizam ima nepovoljne učinke na ekonomsko – društveni razvoj Općine Rakovica u smislu stvaranja turističkih gužvi, nagrđivanja mjesta, do zastoja u vodoopskrbi i djelomično opskrbi električnom energijom.
- Lokalno stanovništvo je ocijenilo turizam Općine Rakovica kao vrlo razvijen.
- Stanovnici su zadovoljni ponudom turističkih sadržaja u Općini Rakovica.
- Stanovnici smatraju da bi novootvoreni posjetiteljski centar mogao imati pozitivan učinak u smislu produljenja boravka turista te diverzifikaciju dosadašnje turističke ponude. U slučaju arheoloških pronalazaka neandertalskih artefakata, sukladno mišljenju stanovništva Ustanova bi trebala prezentirati iste po uzoru na svjetska nalazišta, što ujedno potencira i razvoj novog oblika turizma – arheološkog.

Na temelju zaključaka iz prethodno provedenog istraživanja proizašle su preporuke za unapređenje arheološkog turizma u Općini Rakovica. Arheološki turizam u Općini Rakovica te posebno u Baraćevim špiljama predstavlja važan potencijal kojem je cilj obogatiti kulturnu i turističku ponudu tog područja. Kako bi se postigao održiv i kvalitetan arheološki turizam te iskoristili povijesni resursi na najbolji mogući način, važno je razmotriti nekoliko ključnih preporuka:

- Edukacija i svijest lokalnog stanovništva: Osiguranje podrške lokalne zajednice ključno je za uspješan razvoj arheološkog turizma. Potrebno je organizirati edukativne programe, radionice i prezentacije za lokalno stanovništvo kako bi se podigla svijest o vrijednosti arheološkog naslijeđa, očuvanju kulturne baštine te potencijalima turističkog

razvoja. Otvoren dijalog i suradnja sa lokalnim stanovništvom mogu stvoriti pozitivno okruženje za turističke projekte.

- Suradnja sa stručnjacima: Uključivanje arheologa, povjesničara umjetnosti i drugih stručnjaka ključno je za autentično i kvalitetno interpretiranje arheoloških nalazišta. Suradnja s akademskim institucijama i stručnim udrugama može pružiti dublje razumijevanje povijesti i kulture regije te osigurati stručno vođenje posjetitelja.
- Konzervacija i restauracija: Očuvanje arheoloških nalazišta i artefakata prioritet je kako bi se osiguralo dugoročno stanje kulturnog naslijeđa. Potrebno je uložiti sredstva u konzervaciju i restauraciju arheoloških lokaliteta i objekata te osigurati njihovu adekvatnu zaštitu od vremenskih utjecaja i ljudskih aktivnosti.
- Interpretacijski centri: Izgradnja interpretacijskih centara može pružiti posjetiteljima dublje razumijevanje povijesti, kulture i značaja arheoloških nalazišta. Centri mogu sadržavati multimedijalne prezentacije, interaktivne izložbe, audio-vodiče i druge edukativne sadržaje koji će obogatiti iskustvo posjetitelja i omogućiti im dublje uranjanje u prošlost.
- Održiva infrastruktura: Adekvatna infrastruktura, pristup i objekti za posjetitelje ključni su za udobnost i sigurnost. Potrebno je osigurati dobre prometne veze, parking, sanitarije te druge potrebne sadržaje kako bi se privukao veći broj posjetitelja.
- Turistički programi i sadržaji: Raznoliki turistički programi, kao što su vođene ture, radionice, predavanja i kulturne manifestacije, mogu dodatno obogatiti iskustvo posjetitelja i pružiti im raznolik uvid u povijest i kulturu regije.
- Marketing i promocija: Učinkovit marketing i promocija ključni su za privlačenje posjetitelja. Kvalitetna web stranica, društvene mreže, brošure i suradnja s turističkim agencijama mogu doprinijeti povećanju vidljivosti i privlačnosti arheološkog turizma.
- Suradnja s lokalnim dionicima: Uključivanje lokalnih poduzetnika, ugostitelja, umjetnika i obrtnika može stvoriti sinergiju koja će obogatiti turističku ponudu i potaknuti ekonomski razvoj regije.
- Održivost: Planiranje i razvoj arheološkog turizma trebaju biti usmjereni prema održivosti, kako bi se osiguralo da turistički razvoj ne narušava prirodno i kulturno okruženje te da ostavlja pozitivan utjecaj na lokalnu zajednicu.

U konačnici, uspješan razvoj arheološkog turizma u Općini Rakovica i Baraćevim špiljama zahtijeva pažljivo planiranje, suradnju svih relevantnih aktera te predanost očuvanju i promociji bogate kulturne baštine ovog područja.

5. ZAKLJUČAK

Općina Rakovica turistička je destinacija s brojnim sadržajima koji se sustavno razvijaju i proširuju ponudu destinacije. Obzirom da je riječ o tranzitnom turizmu, uzrok čemu je nedovoljna prepoznatljivost dodatnih sadržaja u usporedbi s prepoznatljivim turističkim lokalitetom Nacionalni park Plitvička jezera, cilj turističke zajednice i nositelja ponude produljiti je boravak turista u destinaciji.

Na temelju provedenog istraživanja proizašao je zaključak da turizam na području Općine Rakovica ima pozitivan utjecaj na imovinu ispitanika i njihovih obitelji, a čak 64,4% ispitanika zaposleno je u tercijarnom sektoru. Jednako tako 56% ispitanika smatra da turizam u Općini Rakovica pomaže u unaprjeđenju kvalitete života, dok svega 6,6% ispitanika smatra da turizam nema nikakav utjecaj na kvalitetu života. S tvrdnjom „Turizam donosi korist mojoj općini“ ispitanici su iskazali gotovo apsolutno slaganje, njih 90,1% je izrazilo potvrdno stajalište. Ovi rezultati ukazuju na pozitivan utjecaj turizma na povećanje prihoda, vrijednosti imovine i unaprjeđenje kvalitete života tog područja.

Unatoč pozitivnom utjecaju turizma na prihode, ispitanici su iskazali neutralno stajalište prema utjecaju turizma na izgradnju ruralne infrastrukture ($M=3,84$, $SD=1,35$) te pozitivan utjecaj na izgradnju javne infrastrukture ($M=3,31$, $SD=1,46$). Ruralna i javna infrastruktura važne su za daljnji razvoj turizma na tom području, ali i za život lokalnog stanovništva.

Stavovi o ekološkom i društvenom utjecaju turizma na tom području su jednako tako neutralni, dok je čak 69,1% stanovnika izrazio slaganje s tvrdnjom da turizam uzrokuje gužvu na ulicama, šetnicama, trgovinama, restoranima i sl., a najveću prepreku predstavlja nestašica ili restrikcija u vodoopskrbi prema ocjeni 75,4% stanovnika. Ovi negativni utjecaji na život lokalnog stanovništva u budućnosti mogu biti uklonjeni, izgradnjom javne i ruralne infrastrukture.

Stavovi o arheološkom turizmu kod lokalnog stanovništva prilično su neutralni. Obzirom da je čitava destinacija usmjerena isključivo na prirodne turističke atrakcije biti će potrebno još vremena i rada na prezentaciji kulturne baštine, kako bi i taj oblik turizma dobio na važnosti od strane lokalnog stanovništva.

Javna ustanova Baraćeve špilje s više od 20 tisuća posjetitelja u prethodnim godinama te više od 13 tisuća posjetitelja u prvih 7 mjeseci rada novootvorenog posjetiteljskog centra Speleon, važan je nositelj ponude u destinaciji. Lokalno stanovništvo prepoznaje kvalitetu

usluge i sadržaja tog lokaliteta. Potencijal arheološkog turizma po uzoru na prepoznatljive svjetske destinacije je postojeći sukladno mišljenju lokalnog stanovništva, no još uvijek u povojima.

Iako lokalitet ima relativno malen broj posjetitelja u odnosu na primjerice Arheološki muzej Istre ili Dioklecijanovu palaču u Splitu, lokalitet Baraćeve špilje potencijalni je generator razvoja Općine Rakovica.

Unatoč neutralnom stavu o arheološkom turizmu, čak 88,5% ispitanika smatra da bi se u slučaju iskopavanja nalaza neandertalaca trebala zasebno interpretirati ta kulturna baština. Jednako tako pozitivan stav stanovništvo je izrazilo prema nalazu oruđa neandertalca kao potencijalu za razvoj novog oblika turizma (arheološkog).

Daljnjim istraživanjima i razvojem specifičnog oblika turizma stvorio bi se veći broj radnih mjesta, razvila bi se posjetiteljska infrastruktura, uključili bi se lokalni dionici, opg-ovi, ugostitelji, turističke agencije te isključivo stvaranjem sinergije svih dionika generirao bi se socio-ekonomski razvoj područja.

Literatura

Knjige:

1. Bille, T.; Schulze, G.G., Culture in urban and regional development. *Handbook of the Economics of Art and Culture*, 2006., , 1 (7), str. 1052. -1054.
2. Chhabra, D., *Sustainable Marketing of Cultural and Heritage Tourism*, Routledge, New York, 2010. str. 2.- 4.
3. Dwyer, L., Forsyth, P., Dwyer, W, *Tourism economics and policy*, Channel View Publications, Bristol,2010., str. 729.-730.
4. Dallen J. Timothy, Lina G. Tahan: *Archaeology and Tourism, Touring the Past*, 2020., str.59 – 70
5. Pivac, S.: *Statističke metode*, Ekonomski fakultet u Splitu, Split, 2010., str. 123.
6. Rozga, A. (2009): *Statistika za ekonomiste*, Ekonomski fakultet, Split, str. 142
7. Sanjin Mihelić: *Arheologija i turizam u Hrvatskoj, Putevima neandertalaca*, Zagreb 2011., str. 377.-379.

Članci:

1. Aruna R. , Shalini S., Integrating Archaeological Tourism and Ecotourism: Experiences from Egypt and India, *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology*, 2020., 17(9), str. 3454.-3456.
2. Amit-Cohen, M., Sofer, Cultural heritage and its economic potential in rural society: the case of the kibbutzim in Israel, 2016., *Land Use Policy*, 4 (9), str. 370.
3. Bashar, M. and Abdelnaser, O., An Investigation into Motivational Factors Influencing Foreign Tourists' to Visit Jordan: *Push and Pull Factors*, *Journal of Environmental Management and Tourism*,2011., vol. 2, no. 1 (3), str.18.-20.
4. Cucari, N., Radelli, P, Simonelli, M., Rural tourism and Albergo Diffuso: *A case study for sustainable land-use planning*, 2019., *Land Use Policy*, 19 (2), str. 83.
5. Chowdhury, S., Archaeological and Historical Tourism: *An Emerging Dimension for the Tourism Industry of Bangladesh*, *European Journal of Business and Management*, 2015., Vol.7, No. 21, str. 3
6. Della Lucia, M., Trunfio, M., & Go, F. M., *Heritage and Urban Regeneration: Towards Creative Tourism. Tourism in the City*,2016., str. 186.
7. Kusar, Devi Roza and Nishikawa, Yoshiaki(2010) 'Heritage Tourism in Rural Areas: Challenges for Improving Socio-economic Impacts', *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 15: 2, 195. – 213.
8. Lane, B.; Kastenzholz, E., Rural tourism: *The evolution of practice and research approaches—towards a new generation concept?* *J. Sustain. Tour.*, 2015., 23 (8), str. 1146.-1448.
9. McKercher, B., du Cros, H.: *The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*, Routledge, New York, 2012., str. 3.-5.

10. Recuero Vitro N., Blasco Lopez M.F., Garcia de Madriga J., Cuadernos de Estudios Empresariales, *Identifying motivations of archaeological sites visitors*, 2011., vol. 21, str. 102. – 105.
11. Salvatore, R., Chiodo, E.; Fantini, A., *Tourism transition in peripheral rural areas: Theories, issues and strategies*, Ann. Tour. Res., 2018., 68 (5), str. 42.
12. Timothy, D., Boyd, S.: *The Effect of Field Trips to Historical Cultural Heritage Sites on Teacher Candidates' Academic Knowledge and Their Sensitivity*, Heritage Tourism, Prentice Hall, New York, 2003., str. 378.-380.
13. Z. Marušić, R. Tomljenović, L. Dukić: Institut za turizam, *Stavovi lokalnog stanovništva prema razvoju turizma u Hrvatskoj u 2018. godini*, 2019., str. 23. -72.

Ostali izvori:

1. Baraćeve špilje 2023., *Posjeti špilju*, <https://baraceve-spilje.hr/posjeti-spilju/>; (01.08.2023.)
2. Baraćeve špilje 2023., *Povijest istraživanja*, <https://baraceve-spilje.hr/povijest-istrazivanja/>; (15.08.2023.)
3. Baraćeve špilje 2023., *Značajni krajobraz*, <https://baraceve-spilje.hr/znacajni-krajobraz/>; (15.08.2023.)
4. Baraćeve špilje 2023., *Novosti*, <https://baraceve-spilje.hr/posljednji-vikend-u-mjesecu-kolovožu-rezerviran-je-za-sismise/>; (15.08.2023.)
5. Baraćeve špilje 2023., *Posjetiteljski centar*, <https://baraceve-spilje.hr/posjetiteljski-centar/>; (01.08.2023.)
6. Baraćeve špilje 2023., *Značajni krajobraz*, <https://baraceve-spilje.hr/znacajni-krajobraz/>; (15.08.2023.)
7. Encyclopedia Britannica 2023.: *Alhambra*, <https://www.britannica.com/topic/Alhambra-fortress-Granada-Spain>; (21.04.2023.)
8. Europski strukturni i investicijski fondovi, *EU fondovi mijenjaju Hrvatsku*, <https://strukturnifondovi.hr/eu-fondovi-mijenjaju-hrvatsku/>; (07.09.2023.)
9. Evidenciji broja posjetitelja Javne ustanove Baraćeve špilje 2023., *Evidencija broja posjetitelja po godinama*, podatci dobiveni na korištenje od strane Javne ustanove Baraćeve špilje
10. Državni zavod za statistiku 2023., *Popis 2021.*, <https://dzs.gov.hr/naslovna-blokovi/u-fokusu/popis-2021/88> ; (15.08.2023.)
11. Državni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema starosti (pojedinačne godine) i spolu po županijama, Popis 2021. i Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu, popisi 1961. – 2021.*, <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/popis-stanovnistva/>; (15.08.2023.)
12. Državni zavod za statistiku, *Dolasci i noćenja turista u 2022. godini*, <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29506>; (08.09.2023.)

13. Hrvatska turistička zajednica, *objave za medije*, <https://www.htz.hr/hr-HR/press/objave-za-medije/krenuo-drugi-dio-kampanje-dozivi-domace-istrazi-ruralnu-hrvatsku>; (08.09.2023.)
14. Hrvoje Cvitanović, *Speleologija*, Stručna podloga 2019., str. 13.
15. Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera (2019.), *Plan upravljanja Nacionalnim parkom Plitvička jezera 2019. – 2028.*, str. 29.
16. Ministarstvo Republike Hrvatske, Ministarstvo turizma i sporta, *Arheološki turizam: Izazov za Hrvatsku*, <https://mint.gov.hr/vijesti/arheoloski-turizam-izazov-za-hrvatsku/15495>; (08.09.2023.)
17. Ministarstvo turizma, 2016.: *Strategija razvoja hrvatskog turizma do 2020. godine*, http://www.mint.hr/UserDocsImages/130206_Strategija-prezentacija-a4.pdf; (21.04.2023.)
18. Ministre de la culture, Lascaux cave, *Conservation & Perspectives - A strong state commitment*, <https://archeologie.culture.gouv.fr/lascaux/en/strong-state-commitment> ; (08.09.2023.)
19. Naples Pompei 2023., *Pompeii Italy - Tickets & Tours*, <https://naplespompeii.com/pompeii.html>; (21.04.2023.)
20. Općina Rakovica, *Službeni glasnik Općine Rakovica*, Službeno glasilo Općine Rakovica.,2016., broj 6/2016., str. 9.
21. Pompeii, *Visitor Data*, <http://pompeiiisites.org/en/archaeological-park-of-pompeii/visitor-data/>; (07.09.2023.)
22. Republika Hrvatska Ministarstvo kulture i medija, *Kulturna baština*, [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%202023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%202023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)); (07.09.2023.)
23. The Goss agency: *World Trade Organization's 6 Categories of Cultural Tourism*, <https://thegossagency.com/2016/03/12/world-trade-organizations-6-categories-of-cultural-tourism/> ; (07.09.2023)
24. TZ Plitvičke doline 2023., Kalendar događanja, <https://plitvickedoline.hr/kalendar-dogadanja/>; (15.08.2023.)
25. TZ Plitvičke doline 2023., *Atrakcije*, <https://plitvickedoline.hr/atrakcije/>; (01.08.2023)
26. TZ Plitvičke doline 2023., *Smještaj*, <https://plitvickedoline.hr/smjestaji/>; (15.08.2023.)
27. TZ Plitvičke doline, *Regulativa*, <https://plitvickedoline.hr/regulativa/>; (15.08.2023).
28. UNESCO 2023., *Sanctuary of Asklepios at Epidaurus*, <https://whc.unesco.org/en/list/491/>; (21.04.2023)
29. UNESCO, Institut for Statistic, <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/cultural-heritage>; (07.09.2023.)
30. UNWTO, *Tourism and culture*, <https://www.unwto.org/tourism-and-culture>; (07.09.2023.)
31. Vlada Republike Hrvatske, *Vijesti*, <https://vlada.gov.hr/vijesti/brnjac-iskoristiti-svih-289-milijuna-eura-iz-npoo-a/37776>; (15.08.2023)
32. Visit Meteora 2023., *The Ancient Monasteries*, <https://visitmeteora.travel/meteora-monasteries/> ; (21.04.2023.)

Popis ilustracija

Tablice

Tablica 1. Razine razvoja kulturnog turizma u ruralnim naseljima	10
Tablica 2. Posjećenost arheoloških muzeja u 2022. godini	21
Tablica 3. Kvantitativna analiza smještajnih kapaciteta	28
Tablica 4. Socio-demografske karakteristike ispitanika – 1 dio	33
Tablica 5. Socio-demografske karakteristike ispitanika – 2 dio	35
Tablica 6. Utjecaj turizma na imovinu i primanja ispitanika	36
Tablica 7. Ekonomski utjecaj turizma	38
Tablica 8. Stavovi o ekološkom i društvenom utjecaju turizma na razvoj Općine Rakovica	39
Tablica 9. Stavovi ispitanika o arheološkom turizmu u Općini Rakovici	40
Tablica 10. Zadovoljstvo ispitanika sadržajima Javne ustanove Baraćeve špilje	42
Tablica 11. Mogućnost turističke valorizacije Baraćevih špilja	43

Grafikoni

Grafikon 1. Značaj arheoloških lokaliteta za razvoj turizma	12
Grafikon 2. Struktura stanovništva prema životnoj dobi u Općini Rakovica	24
Grafikon 3. Kvalitativna analiza ponude - Turističke atrakcije na području Općine Rakovica	25
Grafikon 4. Kvalitativna analiza ponude - Turističke aktivnosti u blizini Općine Rakovica	26
Grafikon 5. Kvalitativna analiza ponude – Aktivnosti na području općine Rakovica	27
Grafikon 6. Turistički promet Baraćevih špilja (Broj prodanih ulaznica za obilazak Gornje Baraćeve špilje u razdoblju od 2014. do 2022.)	29
Grafikon 7. Utjecaj turizma na kvalitetu života ispitanika	37
Grafikon 8. Percepcija stupnja razvoja turizma Općine Rakovica	39

Slike

Slika 1.	Doprinos kulturne baštine u privlačenju turista	7
Slika 2.	Ciklus kreiranja kulturnog turističkog proizvoda	9
Slika 3.	Antički samostan u Meteorima iz 12. stoljeća	17
Slika 4.	Ruševine Pompeja	18
Slika 5.	Asklepijev hram	19
Slika 6.	Dvorac Alhambra	19

Prilozi

ANKETNI UPITNIK

Prikupljanje anketnih upitnika provodi se u okviru kolegija "Marketing turističke destinacije" na Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Sveučilišta u Rijeci.

Istraživanje se provodi u svrhu izrade diplomskog rada pod nazivom "KORIŠTENJE ARHEOLOŠKIH LOKALITETA ZA UNAPRJEĐENJE SOCIO-EKONOMSKOG UTJECAJA TURIZMA U RURALNIM PODRUČJIMA", na Sveučilišnom diplomskom studiju.

Istraživanje se sastoji od 17 pitanja, za ispunjavanje kojih je potrebno izdvojiti približno 10 minuta.

Empirijskim istraživanjem želi se ispitati ukupno zadovoljstvo kvalitetom života stanovnika na području općine Rakovica, u kojoj se nalazi lokalitet Baračeve špilje. Lokalitet je u funkciju turizma te svoju turističku ponudu osim na geomorfološkim vrijednosti temelji i na arheološkim i paleontološkim nalazima, odnosno kulturnoj baštini.

Istraživanjem se žele ispitati stavovi stanovnika vezani za turizam na području općine Rakovica te stavovi vezani za arheološki turizam. Također, cilj istraživanja ispitati je i stavove stanovništva vezane za Baračeve špilje kao arheološki lokalitet u svrhu unaprjeđenja socio-ekonomskog utjecaja turizma na ruralnim područjima.

1. Molimo navedite svoj spol:

- Muško
- Žensko

2. Molimo navedite svoju dob:

- 18-29 godina
- 30-39
- 40-49
- 50-59
- 60 ili više

3. Molimo navedite stupanj obrazovanja koji posjedujete:

- osnovna škola ili niže
- srednja škola
- stručni studij
- preddiplomski studij ili magisterij
- doktorat

4. Molimo navedite svoj radni status:

- stalno zaposlen/a
- zaposlen/a na pola radnog vremena
- povremeno sezonski zaposlen/a
- nezaposlen/a
- student/ica
- u mirovini

5. Molimo navedite područje kojem pripada vaše zanimanje (ukoliko ste zaposleni):

- Primarni sektor (poljoprivreda, stočarstvo, ribarstvo i šumarstvo)
- Sekundarni sektor (industrija, građevinarstvo, rudarstvo, energetika, brodogradnja i proizvodno obrtništvo)
- Tercijarni sektor (trgovina, promet, ugostiteljstvo, bankarstvo i turizam)
- Kvartarni sektor (obrazovanje, znanost, zdravstvo, kultura, policija, vojska)

6. Molimo navedite svoja primanja:

- bez prihoda prethodni mjesec
- manje od 500 EUR
- 500 do 1000 EUR
- 1000 do 2000 EUR
- više od 2000 EUR

7. Na području općine Rakovica imam:

- stalno prebivalište
- privremeno boravište

8. Ostvarujete li Vi ili netko od Vaših članova obitelji, osobnu korist od turizma?

- ostvarujem izravnu korist od turizma
- ostvarujem neizravnu korist od turizma
- ne ostvarujem nikakvu korist od turizma

9. Turizam je za mene i/ili članove uže obitelji:

- glavni izvor prihoda
- dodatni приход
- ne ostvarujemo nikakve prihode od turizma

10. Molim ocijenite svoje slaganje sa tvrdnjama u nastavku ocjenama od 1 do 5 (1-u potpunosti se ne slažem, 5-u potpunosti se slažem)

Turizam je utjecao na povećanje prihoda u mom kućanstvu	1	2	3	4	5
Turizam je utjecao na povećanje moje osobne uštede	1	2	3	4	5
Turizam je utjecao na povećanje vrijednosti moje vlastite imovine (kupnja zemljišnih posjeda, nekretnina i sl.)	1	2	3	4	5
Uslijed turističkog razvoja povećali su se moji troškovi života	1	2	3	4	5
Turizam je utjecao na povećanje prihoda u mom kućanstvu	1	2	3	4	5
Turizam je utjecao na povećanje moje osobne uštede	1	2	3	4	5
Turizam je utjecao na povećanje vrijednosti moje vlastite imovine (kupnja zemljišnih posjeda, nekretnina i sl.)	1	2	3	4	5
Uslijed turističkog razvoja povećali su se moji troškovi života	1	2	3	4	5

11. Koju od sljedećih tvrdnji o utjecaju turizma na kvalitetu života smatrate ispravnom?

- Turizam smanjuje kvalitetu života
- Turizam pomaže u održavanju kvalitete života
- Turizam pomaže u unapređenju kvalitete života
- Turizam nema nikakav učinak na kvalitetu života

12. Ocijenite stupanj slaganja s navedenim tvrdnjama vezanim uz ekonomske utjecaje turizma na Općinu Rakovica (1 - u potpunosti se ne slažem, 5 - u potpunosti se slažem).

Korist od turizma u općini Rakovica ima samo manji dio stanovništva	1	2	3	4	5
Turizam donosi loše plaćena radna mjesta	1	2	3	4	5
Turizam donosi korist mojoj općini	1	2	3	4	5
Turizam ima pozitivan utjecaj na razvoj ruralne infrastrukture (izgradnja cesta, stambenih zgrada, unapređenje vodoopskrbnog i elektroenergetskog sustava)	1	2	3	4	5
Turizam ima pozitivan utjecaj na izgradnju javne infrastrukture (bolnice, škole, crkve, dječja igrališta)	1	2	3	4	5

13. Molim ocijenite svoje slaganje sa tvrdnjama u nastavku ocjenama od 1 do 5 (1-u potpunosti se ne slažem, 5-u potpunosti se slažem)

Turistička izgradnja nagrđuje izgled mog mjesta					
Turizam uzrokuje gužvu na ulicama, šetnicama, trgovinama, restoranima i sl.	1	2	3	4	5
Zbog povećanog broja turista dolazi do nestašice ili restrikcije u vodoopskrbi	1	2	3	4	5
Zbog turizma dolazi do prekida u napajanju električnom energijom	1	2	3	4	5
Turizam uzrokuje gužvu u domu zdravlja	1	2	3	4	5
Turistička izgradnja nagrđuje izgled mog mjesta	1	2	3	4	5
Zbog povećanog broja turista dolazi do nestašice ili restrikcije u vodoopskrbi	1	2	3	4	5
Zbog turizma dolazi do prekida u napajanju električnom energijom Turizam uzrokuje gužvu u domu zdravlja	1	2	3	4	5

14. Valorizirajte stupanj razvoja turizma u općini Rakovica - Koji od navedenih odgovora je u skladu s Vašim mišljenjem?

- Nema turizma
- Turizam je u povojima
- Turizam je donekle razvijen
- Turizam je razvijen
- Turizam je vrlo razvijen

15. Ocijenite stupanj slaganja s navedenim tvrdnjama (1-u potpunosti se ne slažem, 5-u potpunosti se slažem).

Tip turista koji putuje radi upoznavanja kulturne baštine nekog područja posjeduje višu razinu obrazovanja, provodi više vremena u destinaciji te troši više novca prilikom boravka.	1	2	3	4	5
Projekt „Putevima neandertalaca“ kojim bi se povezala sva arheološka nalazišta na području Hrvatske (od Krapine na sjeveru do Mujine pećine na jugu) zasigurno bi našao prepoznatljivo mjesto među kulturnim putevima Europe.	1	2	3	4	5
Volonterski arheološki turizam (arheolozi koji dobrovoljno putuju istraživati razna mjesta) jedan je od potencijalnih smjerova razvoja turizma naše općine.	1	2	3	4	5

16. Ukoliko ste upoznati s djelatnošću Javne ustanove Baračeve špilje, ocijenite zadovoljstvo slijedećim standardima/sadržajima (1 nedovoljan do 5 izvrstan):

Kvaliteta interpretacije lokaliteta Baračeve špilje	1	2	3	4	5
Informacije o lokalitetu na službenim stranicama Javne ustanove Baračeve špilje i Turističke zajednice općine Rakovica	1	2	3	4	5
Publicirani promotivni materijali o Baračevim špiljama	1	2	3	4	5
Kvaliteta interpretacije sadržaja na samom lokalitetu (postojanje interpretacijskih tabli, poučne staze, interpretacija od strane stručnog vodstva)	1	2	3	4	5
Stanje istraženosti i konzervacije lokaliteta	1	2	3	4	5
Prometna signalizacija u svrhu usmjeravanja posjetitelja na lokalitet	1	2	3	4	5

17. Ocijenite stupanj slaganja s navedenim tvrdnjama (1- u potpunosti se ne slažem, 5 - u potpunosti se slažem).

Otvorenjem posjetiteljskog centra „Speleon-centar podzemne baštine“, produžit će se boravak posjetitelja u općini Rakovica.	1	2	3	4	5
Arheološki nalaz oruđa neandertalca u Gornjoj Baračevoj špilji predstavlja potencijal za razvoj novog oblika turizma (arheološkog) u našoj općini.	1	2	3	4	5
Speleon - Centar podzemne baštine, diverzificirati će dosadašnju turističku ponudu na našem području	1	2	3	4	5
Ukoliko se prilikom narednih iskapanja koja će uslijediti u ljeto 2023. godine pronađu brojniji nalazi neandertalaca, Javna ustanova Baračeve špilje trebala bi zasebno interpretirati tu kulturnu baštinu po uzoru na svjetska nalazišta neandertalaca.	1	2	3	4	5